

JAK VZDĚLÁVAT O KLIMATICKÉ KRIZI

.....

Sborník ze semináře Open space

Předklášteří, 23.–26. října 2020

Editorka: Anna Hubáčková

Diskuzní příspěvky zpracovali: Barbara Herucová, Dan Vykoukal, Eliška Hanzlová, Jakub Zelený, Jaroslav Biolek, Jaroslav Novotný, Kristýna Hrubanová, Lucie Smolková, Lukáš Pokorný, Martin Nawrath, Soňa Perglerová, Tadeáš Žďárský, Tereza Volmutová, Zuzana Hroudová

Sazba: Leoš Knotek

Korektury: Lucie Krejčí

Fotografie: Peter Tkáč

Vydala organizace NaZemi v roce 2020.

V NaZemi rozvíjíme a prosazujeme globální vzdělávání v ČR a zasazujeme se o důstojnou práci ve světě. Informujeme o pracovních podmínkách, jednáme s politiky a zabýváme se odpovědností firem v oblasti jejich dodavatelského řetězce.

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

Seminář a tento sborník vznikly v rámci projektu *Aspekty vzdělávání o změnách klimatu a podpora pedagogické diskuze o klimatické změně*. Projekt byl podpořen Ministerstvem životního prostředí, projekt nemusí vyjadřovat stanoviska MŽP.

K financování akce přispěl rovněž mezinárodní projekt *Central Europe for Sustainable Development*, podpořený Evropskou komisí z programu *Development education and awareness raising*. Obsah je zcela na odpovědnosti NaZemi a jako takový nemůže být považován za stanovisko Evropské unie.

ISBN 978-80-88150-47-3

O SMYSLU A FORMĚ SEMINÁŘE

V organizaci NaZemi se věnujeme globálnímu vzdělávání (nejen) ve školách. Jednou ze současných výzev je pro nás otázka, jak mají pedagogové a pedagožky vzdělávat o klimatické krizi a jejím vlivu na společnost a důstojný život. Jak z různých úhlů pohledu otevírat toto nesmírně důležité téma, jaké přístupy a metody si vzít na pomoc a jak k tématu přistupovat s pokorou a s vědomím, jak hluboce se dotýká našeho lidství a příběhů, které si vyprávíme.

V minulém roce jsme pořádali seminář Open space na téma *Jak mluvit o klimatické krizi a nést k frustraci a rezignaci*. Tentokrát jsme chtěli diskuzi posunout blíže ke vzdělávání, navázat na výstupy z minulého semináře a více je rozvinout o aplikační rovinu. Cílem letošního semináře tedy bylo diskutovat možnosti vzdělávání v tématech klimatické krize. A tak jsme v krásném a inspirativním prostředí kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova již podruhé vytvořili prostor pro mezioborový dialog a vzájemné propojení. Lidé věnující se vzdělávání, učitelé, environmentalistky, aktivistky, terapeuti a další zájemci se díky formátu *open space* stali lektory a účastníky zároveň. Každý mohl přinést podněty, témata a otázky k diskuzi. Výsledný dialog, do kterého můžete nahlédnout díky tomuto sborníku, vznikl organicky na místě, za pomoci facilitace.

Doufáme, že sborník nebude završením společného dialogu, ale podhoubím pro navazující a rostoucí diskuzi o významu současných společenských problémů ve vzdělávání.

Přejeme příjemné a hloubavé čtení.

NaZemi

SEZNAM ÚČASTNÍKŮ A ÚČASTNIC SEMINÁŘE

Adam Čajka
Adéla Kyánková
Alžběta Skladanová
Anna Hubáčková
Anna Šlechtová
Barbara Herucová
Barbora Adámková
Barbora Valešová
Boglárka Ivanegová
Bohuslav Binka
Dalibor Naar
Dan Vykoukal
Džestr
Eliška Hanzlová
Hana Vacková
Jakub Zelený
Jaroslav Biolek
Jaroslav Novotný
Katarína Čižmárová
Kristýna Hrubanová
Lucie Smolková
Lukáš Pokorný

Marek Boček
Maroš Prčina
Martin Nawrath
Michaela Znamínková
Miloslav Kolenatý
Miroslav Pešek
Ondráš Příbyla
Pavel Znamínko
Pavčina Karbasová
Petra Frühbauerová
Petr Daniš
Radoslava Krylová
Soňa Perglerová
Tadeáš Žďárský
Tereza Volmutová
Tomáš Blaha
Tomáš Hajzler
Tomáš Milář
Zdeňka Voštová
Zuzana Hroudová
Zuzana Janglová

KLIMATICKÁ KRIZE A VZTAHY

*Záznam z diskuze, kterou vedl Martin Nawrath
Zpracovali Kristýna Hrubanová a Martin Nawrath*

Součástí řešení klimatické krize je budování vztahů. Zkusme proto nyní my, kteří jsme se zde sešli, abychom se o krizi bavili, vstoupit do vztahů namísto toho, abychom o nich jen mluvili.

ÚVOD OD MARTINA

Pracuji převážně jako facilitátor a částečně také jako terapeut. Tyto mé zájmy jsou v podstatě vyvrcholením mého působení v environmentálním hnutí. Cítil jsem postupem času určitou frustraci, nespokojenost. Nebyl jsem ten, kdo chodí na demonstrace, spíš jsem měl tendenci přemýšlet a reflektovat limity ekologické výchovy a aktivismu. Zajímá mě, proč věci nejdou nebo proč se mi zdá, že nejdou. Tímto blokem trochu riskuji a vstupuji do experimentu. Navazuji na větu, kterou často

slýchávám na různých setkáních a která mě dráždí: „Ono je to stejně o lidech.“ Co to znamená fakticky? Že limitem změn, limitem naší schopnosti přenastavit trajektorii chování společnosti jsme my sami? Naše vztahy?

MOTIVY A OTÁZKY BLOKU

Vstupuji-li do akce a chci něco změnit, jak o tom uvažuji kontextuálně? Měním já sám? Případně s kým? S čím? Do jakých vztahů vstupuji a jakým způsobem? Jakou roli přitom hraje vztah k Zemi? Kdo ve mně se vztahuje a k čemu a ke komu? Já jako facilitátor, jako muž, otec, manžel, expert, zástupce organizace? Jak uplatňuji své dovednosti a jak zacházím se svou mocí?

KONTEXT A CÍLE BLOKU – VZTAHY TADY A TEĎ

Potkali jsme se zde s podobnými zájmy. Potkali jsme se jako skupina, u které předpokládáme, že máme stejný záměr. Když někdy učíme o krizi, jak reflektujeme vztahovou úroveň našeho působení? Zkusme tuto rovinu reflektovat hned na začátku semináře Open space a přinést k této úrovni uvědomění a pozornost. Zkusme současně vygenerovat otázky a témata, která mohou být důležitá pro průběh celého semináře.

SKOK DO VZTAHŮ

Martin: Vztahy jsou pro mě takové, že mě něco či někdo buď přitahuje, nebo odpuzuje (přitahování x odpuzování); mít důvěru, že **ve vztazích se něco rodí** – i když nás to přitahuje, nebo odpuzuje...

Když se sejdou lidé – různí aktéři, říká se: „Ono je to stejně v lidech...“ Já si myslím, že to je o vztazích. Když jdete na seminář například o adaptační strategii, vztahy tam nikoho nezajímají. Já hodně přemýšlím, než něco udělám, dlouho mi to trvá. Když chci udělat akci, potřebuji vědět proč, chci se poradit. Myslím si – a asi my všichni – že klimatickou krizi nemůže vyřešit člověk sám, že klimatická krize je bezedná.

Jak se spojit, jak tomu čelit, s kým, s čím, jak...? Asi ne pouze s lidmi. **Jestli nás má něco spojit, asi to nemůže být jen lidská síla.**

Představme si jakoukoli akci: co se tam vše potkává? Jaké vztahy? Já a Zdeňka – my dva (muž a žena), naše rodiny, naše příběhy, naše vzdělání, naše znalosti, něco víme, něco nevíme, náš životní příběh (nejsme jen ve vleku rodiny), máme zkušenost s nějakou organizací, kulturou, máme nějakou „moc“, dovednosti...

Co je ten klíčový vztah? To je vztah se Zemí. Co děláme, co jíme, ale nejen v tom materiálním smyslu. **Co to opravdu znamená mít vztah se Zemí**, ale opravdově? Nikdy jsem neuměl učit a pak jsem zjistil, že nemusím umět učit, když umím facilitovat.

Bety: Vztah k Zemi budeme řešit?

Martin se ptá, jak se na to dívá ona.

Bety: U mě se to změnilo, strašně mě zaujal **vztah Země a sexuality**. Už na Zemi nemůžeme spoléhat, protože jsme ji už moc „vycucali“ – už se k ní nemůžeme dále vztahovat pouze **jako k matce, ale je potřeba ji vnímat více rovnocenně, partnersky, vztahovat se k ní jako k milence**.

Tomáš: Přinesl jsem do knihovny knihu od Jana Krajhanzla *Psychologie vztahu k přírodě*, kterou doporučuji. Já bych se tady radši věnoval těm praktickým vztahům. Ty filozoficko-ezoterické otázky bych neotvíral. I když vztah člověka k přírodě je důležitý, aby to nebylo jen znalosti.

Martin: Když jsi přinesl tu knihu, co bys o ní řekl?

Tomáš: Vztah člověka k přírodě má různé dimenze (**není člověk bez vztahu**). Někdo je například dobře adaptovaný pro život v přírodě, ale neuvědomuje si, že škodí tím, že letí na survival na Borneo.

Martin: Ted' bych chtěl vědět, co znamená to, co bys nechtěl. Ty ezoterické otázky.

Tomáš: Vztah k Zemi bychom mohli řešit donekonečna. Nebo ty vztahy rodinné.

Bohouš: Chci podpořit Toma, ale říkám si, jestli je to žánrově dobře zvolené téma (ta milenka), ještě se neznáme dost, **přijde mi to příliš intimní**. Téma je super, ale ještě podle mě na něj tady nenastal čas.

Martin: Chápu, ale chci u žánru zůstat.

Bohouš: Mně přijde důležité říct si, **jak vypadá hodně silný a dobrý kontakt** a co můžeme použít s hráči, se kterými takový kontakt mít nemůžeme (například s ministrem).

Martin: Super téma na další blok. Já budu drzý a dovolím si držet se žánru.

Anna: Já jsem čekala spíš něco takového: když chci třeba ve svém městě něco dělat, tak vím, že **argumenty nestačí**. Taky bych se přikláněla k tomu, abychom se bavili o tom, jak pracovat se vztahy v tomhle kontextu.

Lucka: Já bych se chtěla bavit o tom, **jak se vztahujeme ke světu**, například k Zemi, k práci, co je společné, co není společné a podobně, rozkrývat tyto archetypy.

Bára: Mně se vynořuje věta z nenásilné komunikace „**connection before correction**“ (**nejdřív napojení/vztah, pak opravy**). K tomu se často sama musím vracet i u prožívání tématu klimatické krize. Často se v rodině potýkám s tím, jak najít ten „common ground“, abychom mohli něco měnit. Těším se na téma, že klimatická krize potřebuje řešení hned, ale toto téma budování vztahů vypadá, že je to na dlouho. Proto mě zaujalo Bohoušovo téma a také téma, jak nespadnout do pasti toho, že mám jasno, nebo návod, co dělat.

Martin: Díky, že to říkáš. Já budu ještě dál drzý. Máte možnost odejít. Já mám chuť ty vztahy tady zkoušet hledat, tady a teď. Pokud tady chceme něco tři dny tvořit, můžeme je zkoušet hledat teď. Kdysi Descartes řekl „myslím, tedy jsem“ a oddělil mysl od světa. **To, co věda dělá: my se někde sejdem a budeme se bavit o tom, co jsou dobré vztahy.**

Lucka dává návrh, aby se skupina rozdělila.

Bára: Já myslím, že to nejsou dvě témata.

Martin: Nechci diskuzi vést o vztazích, ale být ve vztazích. Nechci tady dělit subjektivitu a objektivitu vztahů.

Hanka: Točíme se kolem budování vztahů. Ve školní praxi je **předpokladem vztahů důvěra**. Jak je možné, že na první pohled někomu důvěřujeme a někomu ne? Tady se děje, co se děje i normálně ve škole – pohledy, úsměvy...

Martin: Předpokladem vztahu je důvěra. Lucko, když to chceš praktické, co navrhuješ?

Lucka: Bavit se o kvalitě vztahů.

Bohouš: Mám v sobě teď drobátko zloby a rozporu: sám jsem ve skupinách někdy tlačil na to vstoupit do vztahů – a rozbilo se to. A zároveň mám teď opravdu strach, že když v tom v takto neznámém prostředí pobudeme, tak **riskujeme, je v tom možné zranění – bezpečí a opatrnost.**

Zuzka: Tato naše skupina, tohle prostředí – my to přece můžeme využít, tuhle příležitost naší skupiny. Je to příležitost pro experiment: **jak hledat důvěru ve skupině, kde se neznáme**, na tomhle našem vzorku se učit komunikovat o tématu.

Radka: Líbí se mi, jak Bohouš popsal, jak se cítí. Hodně mi z toho vystupuje téma kontroly. **Jak moc mám dění, proces, to, co se děje, v rukou?** A pak také téma – pocit, že ztrácím čas – i z nevědění se může něco urodit. Téma bezpečí je velká výzva. Nadšeně pozoruju, co se tady děje. **Jak udržet neznámo?** Jak v něm vydržet?

Martin: Facilitace je pro mě taky na ose výsledek–vztahy.

Zuzana: Mně přijde, že to, co se odehrává tady, se mi děje v životě a ve vztahu ke klimatické krizi. Já nechci dělat divné věci – nechci mít nejasno, ale **zároveň mi přijde dobré, jak se tady koupu v té divnosti.** Mám otázku, jestli to riziko zranění je tak velké. Nebo je to jen riziko divnosti? Já se bojím něco dělat aktivně se světovým kolapsem, protože to bude divné. Ale pak se nic nestane.

Zdeňka: Když jsem tě, Zuzko, slyšela, jsem tím tak hezky dotčena. Těší mě ten mód tady a teď, teď to cítím. Teď nemám pocit, že se nic neděje. Děje se toho hodně. Pracuju jako terapeutka. Minulý týden jsem byla trochu nemocná a zjišťuju, že **nejlepší terapie dělám, když jsem unavená a nemám tlak na výkon.**

Martin: Pro mě je klíčovou otázkou téma kolapsu, to je pro mě důležité. My chceme používat manažerské přístupy, ale to nefunguje. Také dělám terapie a často klient řekne to nejzajímavější těsně před koncem.

Tomáš: Já se cítím frustrovaný. Předpokládal jsem, že jsme na jedné lodi, že máme stejný zájem a že se budeme bavit o něčem konkrétním. Teď se bojím, že budu odcházet frustrovaný, protože jsme se nedohodli ani na tématu. Bojím se, že to přenesu i do celého dalšího průběhu semináře.

Martin: Co tě tady drží? Proč nevstaneš a neodejdeš? Co bys potřeboval?

Tomáš: Já pořád čekám, že se něco prolomí. Jestli je tohle cílem...

Martin: Co by se mohlo prolomit?

Tomáš: Já jsem si myslel, že budeme řešit vztahy na poli vzdělávání – jak opravit vztahy, aby to fungovalo.

Tomáš následně sdílí osobní zkušenost, kterou si zde nepřeje zveřejňovat.

Tadeáš abstrahuje téma jako „moc“ – kdo ji má, kdo ji nemá?

Martin podporuje Tomáše, aby své téma přinesl a nabídl.

Bára chce ocenit, že lidé otevřeně sdílejí, jak se cítí: Potěšilo mě, když sis, Martine, sednul. Říkala jsem si „já, konečně“. Je důležité, když jsme v tom společně (všichni sedíme), pak to má jinou kvalitu. A ještě u mě rezonovalo to, co řekla Radka o efektivitě. Pak Martin řekl, že ten proces nefunguje: jak sis vůbec všiml, že nefunguje? Kdy je ten moment, kdy to funguje? Jak si toho vůbec všimneme? Jak si všimnu, že v tom chci zůstat? Co dál přinesu?

CO JSME SE NAUČILI O VZTAZÍCH

Martin: Děkuju, super. Teď budu trochu strukturovaný. Budu rád, když každý řekne po kolečku, jaké navazující téma by šlo přinést do Open space a co jsme se naučili o vztazích.

Pavčina: **Občas si dovolit nemít kontrolu.**

Radka: Spíš mám hodně otázek, které se točí kolem toho, **jak pracovat s divností**, neznámem, jak povolit fantazii. Protože **potřebujeme nové radikální metody**.

Zuzka: Podle mě bylo škoda, že jsme se víc nevěnovali sdílení svých vztahů a z té zkušenosti nehledali poučení. Co jsme se naučili, asi nedokážu říct.

Bety: Mně se to téma vybavilo hned na začátku: **muži vs. ženy – jak by téma klimatické krize ovlivnilo, kdyby se zrovnoprávnili muži a ženy** a kdyby se informovali děti. Zaujalo mě, o čem hovořil Tomáš: že někdo přírodu miluje, ale zároveň jí ubližuje, a jak to těm lidem říkat.

Hanka: Vrátila bych otázku důvěry. Podle mě to, co tady probíhalo, byla otevřenost, ale důvěra ještě úplně nenastala. Co si odnáším? Že každý si neseme příběh.

Nejintenzivnější pocit mám z toho, co jsi tam udělal – **všichni stojíme na kraji nějaké černé díry – já to vidím tak, že na kraji jedné díry, ale každý jinde.**

Tomáš: Mám komentář – jsou různé cesty, jak jde dělat věci. Změna paradigmatu – co to znamená? Já jsem šel do této diskuze s tím, že se budeme bavit nad otázkou, jestli děláme věci dobře. Že mi to změnil pohled na vztahy. Nevím, jaká ta změna je, ale určitě to nebyla ztráta času.

Jára: Já jsem si to tady užil a hrozně rád jsem mlčel. Vzpomínal jsem na akce o budování společenství, na které jsem jezdil, tak jsem si na tom „jel“. Co v tom společenství znamená tady a teď, že se to musí pustit, do nějakého chaosu, prázdnoty. Pak se něco vytvoří, pak zas chaos...

Anna: Nemám další téma. Odnáším si, že jsem ráda, že jsem neodešla. Bylo mi tu pohodlně na gauči. Zažívala jsem frustraci v různých vlnách. Jak řekla Zuzka, když je frustrace pojmenovaná, začíná být snesitelnější. Podobné to je, když něco řeším v obci. Otázka na Martina: ty jsi tu uplatňoval moc a já jsem si v té chvíli říkala, že mi to dělení na dva tábory přišlo zbytečné. Lidé k tomu mají tendenci, proč se to děje? Vytvářel jsi to naschvál? Setkávám se s tím i v praxi, je to obecný princip, který nevede k výsledku, není dobrý pro nikoho. Díky všem za sdílení. Roli pro mě hrál i (Martinův) pohyb v prostoru – k někomu jsi přišel blízko...

Bára: Já jsem si myslela, že si odnáším myšlenku „nemít tlak na výkon“, ale teď mám pocit, že to není ono. Spíš si odnáším otázku, **kdo má zodpovědnost, kdo má kontrolu.** Chtěla jsem si odnést, co jsou kvality dobrého vztahu, a vlastně si to i odnáším – mám to tady zaznamenané (ukazuje nákresy). A děkuju, že jste se zapojovali a sdíleli, že jsme o tématu jenom neteoretizovali. A vlastně mě trochu mrzí, že si něco odnáším (co vidím jako zbytečný tlak na výkon).

Lucka: Intenzivní ocenění, jak **moc důležitá je pro učení reflexe a zpětná vazba,** jak učení často nastává až v ní. Je to jedna z věcí, kterou pozoruju, a zase se to tolik potvrdilo. Moc se mi líbilo, co říkala Bára – že když vím, co si chci odnést, tak si to v tom můžu najít. Mně se to taky trochu podařilo, bylo to pro mě téma identity – jak ovlivňuje diskuzi a vztahy, **co nám identita dává a bere** – i jako téma k diskuzi na jindy. K procesu, co jsem pozorovala: míra toho, jak moc popisovat, co se bude dít, nebo to rovnou udělat – přišlo mi, že jsi v tom (Martine) byl dlouho, z toho plynula moje nedočkavost. Nemyslím si, že je to špatně, ale důležité je frustraci popsat, někdy je lepší jít rovnou do procesu. Taky si odnáším téma časové perspektivy – jak ovlivňuje naše uvažování nad věcmi.

Zuzana: Je 10:30 a můžeme tady být maximálně do 11:00. Mám tři témata: 1) Jaké máme vztahy tam, kde působíme; 2) Divnost a klima; 3) Tlačit na vztahy? Možná by něco podobného šlo udělat na konci Open space, to by mě bavilo. Ulevilo se mi, když Tom řekl, že to pro něj něco znamenalo. Pro facilitaci mi přišlo zajímavé, že tvoje pohyby někoho rušily. Mě to vtahovalo. Nemám silný dojem z toho, co se stalo, protože nemám silný pocit – tak si připadám trochu divně.

Bohouš: Nemám téma, ale řeknu, co ve mně rezonuje. Tomáš, jak jsi vyjádřil tu nespokojenost, a pak všechno, co jsi říkal, mi připadalo zajímavé. Pak jsem k tomu přidával dalších dvacet procent naslouchání, asi abych tě nějak ošetřil (je to o mně). Druhá věc, kterou si odnáším, je, že jsi, Martine, dosáhl toho, co jsi chtěl. A za třetí, zase jsem objevil, že mám v sobě nějakého raracha, který, když vidí slabé místo, tak by do něj rád bodl.

Tadeáš: Já jsem si vzpomněl, že na začátku jsi říkal, že to bude experiment – tak to byl. Zajímalo by mě, co z toho bylo promyšlené a co se prostě jen stalo. A na to není odpověď. Moje téma je, jak pobýt v nejistotě. Já jsem z té generace, která chce hned něco dělat – jak tohle využít pro nějakou zážitkovou aktivitu – **být v nejistotě a až pak něco řešit**. Ale ve vzdělávacím systému na to není prostor. A že tady pořád vidím lidi dívat se na hodinky, i když formát umožňuje, že máme času více. To je zajímavé pozorovat.

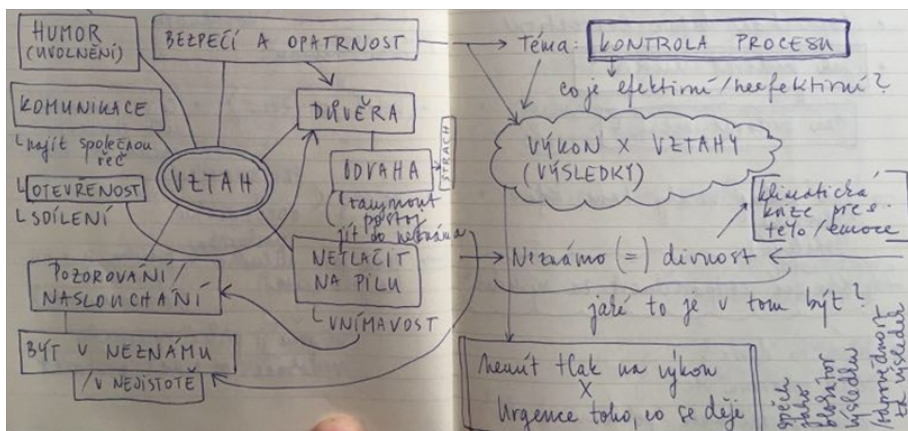
Zdeňka: Pro mě téma: jaké máme vztahy, kde působíme? A druhé téma: **jak pracovat s různými potřebami ve skupině**, jak to uchopovat?

Jakub: Chci poděkovat za možnost účastnit se experimentu. Chtěl jsem si najít nějakou linku, ale moc se mi to nedařilo. Ted' vůbec nevím, co se tady dělo, a těším se na to, až si to přečtu. **Jak tohle dělat ve škole? Rozjet dynamický proces?** Když jsem sem šel, říkal jsem si, že se hodně dozvím z tvé bohaté zkušenosti z různých participativních seminářů. Moje zkušenost je, že se tam nikdy nic nevyřeší. Zajímá mě otázka, jak nastavit diskuzi mezi různými aktéry. Jak Lucka zmiňovala téma identity, pro mě to je téma autority – nějaký vědec si myslí, že má patent na vše, a pak jsou tady lidi z Fridays for Future, mají co říct, ale nemají žádnou autoritu. Jak to udělat?

Martin: To, že to bude experiment, jsem myslel úplně vážně. Já facilituju hodně strukturované procesy, v tom jsem držen ve starém paradigmatu. Neříkám, že to je špatně, ale tím, že jsem vstoupil do světa terapie, hodně nad tím přemýšlím, cítím potřebu a svobodu si to vyzkoušet. Z mého pohledu to předčilo moje očekávání. Mohlo to skončit velkou frustrací. Myslím, že je to známka toho, že když jsme otevření ve vztazích, dá se s tím pracovat.

POKUS O DROBNÝ SUMÁŘ ANEB CO JSME SE UČILI O PRÁCI SE SKUPINAMI

- Občas je dobré při vedení skupiny nemít kontrolu – dovolit si to.
- Jak při facilitaci a vedení diskuze pracovat s neznámem, důvěřovat tomu, že něco přijde, i když jsme chvíli v chaosu?
- Práce se skupinou má vždy různé fáze: hledání, konflikt, chaos, spojení. Pojmenovat, v jaké fázi se aktuálně nacházíme, může přinést úlevu.
- Facilitátor/ka by si měl/a být vědom/a toho, jak je, nebo není součástí skupiny. Facilitátorství ho/ji může vydělovat.
- Kdo má zodpovědnost za výsledek? Za to, co si odnese (každý pro sebe i jako celek)? Mít své otázky, svou agendu – na co myslím, to si odnesu.
- Je dobré vstoupit do procesu a také z něj vystoupit a reflektovat, co se dělo.
- Práce se skupinou obsahuje vždy časovou perspektivu.
- Práce s tělem – kdy je vhodný pohyb, kdy gesta facilitátora/ky ruší, kdy vtahují?
- Vnímat rozdílné potřeby skupiny a pracovat s nimi.
- Předpokladem pro dobré vztahy je důvěra.
- Kdy utíkáme z intimnosti, čeho se bojíme? Kdy facilitátor/ka nemá na vztahy a intimnost tlačit a má být citlivý/á vůči možným zraněním?
- Jak jako lektor/ka či facilitátor/ka pracovat s neznámem?
- Jak vyvažovat při facilitaci zaměření na vztahy a na výsledek?
- Může v diskuzi vůbec přijít něco nového, pokud nejsme chvíli v neznámém?
- Jak poznám, že proces a skupina funguje?

Grafický záznam části diskuze od jedné z účastnic

PRO JAKÉ POVOLÁNÍ PŘIPRAVOVAT MLADÉ LIDI V DOBĚ KLIMATICKÉ KRIZE A JAK O TOM VZDĚLÁVAT

*Záznam z diskuze, kterou vedly Tereza Volmutová a Boglárka Ivanegová
Zpracoval Lukáš Pokorný*

PROČ TÉMA PŘINÁŠÍME

Terka působí v NaZemi v lektorském týmu a věnuje se důstojné práci. V NaZemi se téma práce nejprve řešilo spíše v kontextu vztahu globálního Severu a Jihu, ale nyní už se nahlíží více z pohledu rychle se měnících technologií a nastupující klimatické krize. Oba fenomény budou razantním způsobem měnit svět práce. Společně s Martinem Černým z Fakulty sociálních studií MU připravují projekt, který se týká transformace ekonomiky na nízkouhlíkovou a řeší, jaký to bude mít vliv na pracovní místa. Modely například ukazují, že spousta pracovních míst přibude, ale bude se jednat především o nízko kvalifikovaná pracovní místa. Jak na to připravit mladé lidi?

Boglárka připravovala ekoinovační report Slovenska, což je zpráva o stavu krajiny a o snižování dopadu na životní prostředí. Report ukazuje krásné strategie a ambiciózní plány, které by ale vyžadovaly totální transformaci ekonomiky. Spousta respondentů z řad institucí a firem se nechala slyšet, že na Slovensku chybějí ambiciózní mladí lidé, kteří by pomohli provést takovou transformaci. S tím Boglárka nesouhlasí a tvrdí, že je naopak spousta mladých lidí, kteří hledají smysluplnou práci, jež by přispívala k tématu transformace. Hledala tedy nástroj a možnosti, jak překlenout tuto propast mezi mladými lidmi a zaměstnavateli. Zjistila, že mladí lidé chtějí především smysluplnou práci – takovou, s kterou sami duševně souhlasí.

JAKÉ VIDÍME ZMĚNY V BUDOUCNOSTI PRÁCE

Je nutná změna myšlení ve vztahu k tomu, co je potřeba a jaká práce je důležitá. V budoucnosti bude více potřeba práce manuální, práce s viditelným výsledkem. Pravděpodobně bude potřeba méně právníků a inženýrů, a naopak více lidí, kteří si budou umět vypěstovat vlastní jídlo či postavit dům. Jde tedy o práci bezprostřední, ruční a tvořivou, kdy člověk koná a vidí výsledek.

Na druhou stranu bude vznikat více pozic, které budou navázány na nově vznikající bezuhlíkovou infrastrukturu. Pravděpodobně se ale bude jednat o práci monotónní, často bez zjevného smyslu. Člověk de facto nevidí výsledek, protože vykonává jen určitý díl z celku (část výroby). Je to jiný typ ruční práce než například farmaření. Zároveň ale budou tyto pozice postupně automatizovány. Je dobré mluvit ve školství o tom, co budou dělat lidé, kteří budou odcházet z těchto pozic, a jakou roli může hrát (ne)podmíněný základní příjem.

Bavme se také se studenty o povaze práce jako takové. Práce mění přirozené struktury na nepřirozené, které neumíme vrátit zpět. Práce je tedy proces, jenž ve výsledku vede i ke klimatické změně. Pokud máme žít udržitelněji, bude práce v budoucnosti nutně méně, tedy minimálně té, která produkuje HDP.

Co se týče hodnoty práce, bavme se se studenty o tom, jaký má daná práce přínos pro společnost, nikoli o tom, kolik si jí vyděláme peněz.

NÁROKY ŠKOLSTVÍ A PŘÍSTUP K PRAKTICKÝM OBORŮM

Je třeba znovu budovat úctu k řemeslu. Ta se vytratila i kvůli školství, které se k řemeslům začalo stavět zády, začaly se rušit dílny atd. V řemesle je vidět výsledek práce a člověk na ni může být právem hrdý, což při práci u pásu úplně dobře nejde.

Školství je dnes nastavené na výkon. A to jak formou učení, tak tím, k čemu studenti tlačí. Děti a studenti jsou od malička vedeni k tomu stát se doktory a právníky či obecně směřováni k tomu, aby v žebříčku (finanční) výkonnosti stáli co nejvýše. Na učňovské obory a obecně práci rukama se nahlíží jako na něco méněcenného. Úspěch dnes představují peníze, nikoli například schopnost něco si doma vyrobit a mít z toho radost.

Není práce rukama jako práce rukama: různá řemesla určitě dávají člověku, který je vykonává, mnohem větší smysl než například manuální práce za pásem v montovně šroubků. Zároveň jsou i různé „práce hlavou“. Je rozdíl mezi „tukaním“ excelových tabulek v korporátu a učitelstvím. Také v řemeslné práci či v zemědělství existuje spousta duševní práce a nutných úvah kdy, co a jak provést.

Dělení na práci manuální a duševní je tedy neúplné a shodujeme se na tom, že nejdůležitější je, aby nám práce dávala smysl. Zaměstnání, která jsou dnes často považována za méněcenná, budou pravděpodobně v budoucnosti potřeba mnohem více a jako takových bychom si jich měli začít více vážit. Bude důležité připravit na to sebe i mladé lidi. Není třeba mířit vysoko, ale mířit smysluplně, klimaticky odpovědně a směrem k udržitelnosti.

ŠKOLSTVÍ JAKO PRŮPRAVA NA ŽIVOT A ZMĚNY

Nevíme, jaká bude budoucnost, a proto je nejdůležitější žáky připravovat pro svět změn. Dnešní svět je světem nejistot a my musíme naučit žáky s těmito nejistotami pracovat. Podporujeme u dětí jejich hodnoty, aby pak byly ony samy schopny se rozhodnout. Ať už je to klimatická změna, pandemie nebo robotizace práce, učme děti, že svět se mění, a připravujeme je na změnu a nejistotu.

Stále připravujeme děti na jedno zaměstnání, ale to už dávno není aktuální. Různé výhledové a strategické materiály mluví o tom, že máme připravovat mladé lidi na trh práce. My ale nevíme, jak ta práce bude vypadat. Učme studenty, že práci a hodnoty si mohou vytvářet sami. Připravujeme je na činnost, ne nutně na zaměstnání. Ukazujeme jim různé cesty, kterými se mohou vydat. Nebojme se učit chybou a dělejme s dětmi experimenty.

Důležité je zaujmout nějaký postoj k budoucnosti. Je potřeba dětem „zvědomit“ možnosti volby a rozhodování o budoucnosti a podpořit jejich imaginaci. Budoucností se nemusíme jen protloukat, ale je možné ji spoluvytvářet.

Také učme děti práci s informacemi a schopnosti vytvářet si vlastní názor na základě faktických informací a kritického myšlení. Nechme je, aby se samostatně (na

základě kvalitního přístupu k informacím) rozhodovaly, a učme je zodpovědnosti za vlastní rozhodnutí.

V dnešním světě jsou také mnohem více potřeba schopnosti vlastního řízení. Například v případě psaní projektů to není jen o tom, že umím projekt napsat, ale potřebuji znát a umět další procesní záležitosti, třeba sehnat peníze, umět projekt propagovat, komunikovat jej s lidmi atd.

Jak například zorganizovat podobnou akci, jako je Open space? To jsou praktické rady, které ve školství chybějí. Nabízí se propojení s oblastí neformálního vzdělávání. Školy by měly více spolupracovat s různými organizacemi (některé to již dělají), které vnášejí do vzdělávání nové pohledy na věc a samotné učení mnohem více diverzifikují.

SPOLUPRÁCE VS. SOUTĚŽ

Musíme školství směřovat k tomu, aby děti mnohem více spolupracovaly. Každý umí něco, a tak se od sebe můžeme ve školách učit navzájem. Peťa přináší zkušenost, jak její rodinní příbuzní, student a studentka na gymnáziu, zažili během jarního distančního vzdělávání úplně nové způsoby učení. Začali více spolupracovat, učit se od sebe navzájem a hledat nové možnosti, jak se některé věci naučit, pokud jim je nebyl schopen učitel dostatečně vysvětlit. Nejistota a změna zde zafungovaly jako katalyzátor nových metod učení, a především vedly ke spolupráci a k přirozené dělbě práce.

Některé formy spolupráce jsou ale nešťastné. Zmiňujeme například situace, kdy několik lidí píše dohromady seminární práci, avšak každý jiným stylem a celek pak nedává smysl. Případně se někdo jen veze a nechce spolupracovat. Je dobré dát studentům při vytváření skupin volnou ruku. Případně „černé pasažéry“, tedy děti, které ve skupině nespolupracují, dát dohromady, a tím je k aktivitě „přinutit“. Pokud chce ale někdo pracovat sám, nechme jej pracovat samotného.

Postavení dětí před reálné situace, které s sebou nesou nejistotu a změnu, vede k tomu, že samy musejí hledat cestu ven z problému. Nabízejme jim reálné výzvy a nechme je, aby je řešily ve spolupráci s ostatními. Míša učí produkci mléka na střední škole a poukazuje na to, jak v rámci své pedagogické činnosti pracuje s reálnými výzvami. Na začátku její výuky dostanou studenti a studentky krávu a veškerou problematiku se učí díky tomu v praxi. Stojí před reálným „problémem“ a vidí celý vývoj zvířete.

„Učme děti takové věci, které budou relevantní pro jejich život.“

JAK VNÁŠET TÉMA AKTIVISMU A ANGAŽOVANOSTI DO VZDĚLÁVÁNÍ O KLIMATICKÉ KRIZI

*Záznam z diskuze, kterou vedla Barbora Valešová
Zpracoval Jaroslav Biolek*

Cílem příspěvku je přiblížit komplexní téma angažovanosti a aktivismu ve vzdělávání. Diskuzní blok se točil kolem těchto otázek:

- Jak je vnímán aktivismus a občanská angažovanost nejen v kontextu českého vzdělávání?
- Jaké jsou příčiny současného stavu?
- Co s tím aneb jak vnášet angažovanost do vzdělávání?
- Jaké jsou příklady dobré praxe?

ÚVOD OD BARČI

Chtěla bych vás pozvat k široké diskuzi o tématu aktivismu. Nemám k tomu žádný vědecký background. Když jsem nad tím přemýšlela, vyvstávaly dva, respektive tři okruhy, které bychom mohli prodiskutovat.

Co je aktivismus a občanská angažovanost, jaký je mezi nimi rozdíl a kde je hranice?

Jak je vnášet do vzdělávání? Spíše rozvíjet kompetence dětí, které poté povedou k tomu, že se budou samy angažovat, nebo přímo učit a vést k občanské angažovanosti, potažmo aktivismu?

A morálně etická otázka: můžeme to po nich vůbec chtít? Můžeme vkládat takovou zodpovědnost na bedra dětí?

UŽ JSME JIM TO DÁVNO NA BEDRA NALOŽILI, NENÍ KROK ZPÁTKY

Tomáš: Není moc jiná cesta, než že půjdeme zpátky na ulici. Díky za přinesení tohoto tématu.

Katarína: Jsme rádi, když oslovíme aspoň jedno dítě z třiceti, které je pak dále aktivní.

Míla: Jsem z Ústí nad Labem, kde se středoškolské hnutí rozjíždělo pomalu a pozdě. Starší generace se jim snažila pomoci. Budu rád za jakoukoli inspiraci.

Dalibor: Pracuji ve Skautském institutu, kde cílíme na angažované mladé lidi. Problém spíš je, že aktivismus budí reakci na druhé straně – čím víc je mládež hlasitá, tím je silnější odpor vůči tomu. Jak to udělat, aby to nevedlo ke konfliktu? Jak moderovat jejich očekávání?

Mirek: Učím na gymplu a děcka jsou přehlčená, ať už je to škola, nebo Netflix. Každá série Hry o trůny nás oddaluje od revoluce. Mám dilema, jak moc přednášet frontálně a jak moc je vyzývat k vlastní aktivitě. Jak moc aktivismu patří do škol? Protíná se to s apolitičností školy.

Petr: Už jsme jim to dávno naložili na jejich bedra, není krok zpátky. Nemůžeme to brát tak, že my jsme to zkoušeli, ale nevyšlo to, a proto to necháme na dětech. Můžeme jim pomoci, vybavíme je něčím – v Tereze se nám aspoň trochu daří vést k občanské angažovanosti, k zájmu o řešení problémů.

Soňa: V Jednom světě na školách máme nějaké projekty občanské angažovanosti. Téma aktivismu je pořád vnímáno trochu negativně. Problém je, když jsou děti ze začátku aktivní a nadšené, jak ten zápal udržet, aby projekt vůbec dokončili. U klimatické krize je to ještě palčivější.

AKTIVISMUS JE VŠE NAD RÁMEC VOLEB

Eliška: Mám čtyřleté zkušenosti ze střední školy pedagogické. Je velmi náročné vnášet témata mezi hodné holky, vychovávané už od malička, aby se věnovaly dětem. Je zajímavé, jak to působí ve společnosti. Kdo má, nebo nemá možnost se vyjadřovat nebo projevit na veřejnosti? Jaká je vlastně úloha učitele, můžeme vůbec působit na děti? Je těžké jít do konfliktu s rodiči. Nastavení v české společnosti je spíš „sedět doma a cokoli, co říkám nahlas kromě voleb, je už radikální aktivismus“. Je třeba nepůsobit jen na děti, ale na celou společnost, připravit jim půdu z pozice lidí odborných a zkušených, což samozřejmě vyvolává konflikty.

Barča: Aktivismus je už vše nad rámec voleb – když jdu na demonstraci, happening, když se jde na ulici.

Mirek: Stávající ŠVP legitimizuje ve škole téměř vše. Je volně nastavený, teoreticky umožňuje, aby si každý našel svoje. Jedna kolegyně z Liberce vytvořila přehled občanských aktivit a konkrétních kompetencí a průřezových témat z RVP, které tyto aktivity naplňují. Může to sloužit jako manuál, jak vysvětlit a legitimizovat rodičům a ředitelům škol, proč třeba děti stávkují a proč je v tom učitelé mohou (a měli by) podporovat.

Tomáš: Zdá se mi, že termíny jako aktivismus a angažovanost jsou determinující. Svádí ke škatulkování. Je lépe vyhnout se podstatným jménům a používat slovesa – co nám hrozí, co můžeme dělat.

Mirek: Jen poznámka, že aktivismus se může týkat i anti-hnutí (anti-ekologické, feministické...). Tím spíš je třeba hledat shodu na tom, co nám hrozí.

Maroš: Co když studenti budou dělat, co je ilegální, občanskou neposlušnost? I když je to legitimní, je v pořádku mluvit o občanské neposlušnosti. Někteří lidé v tom ale můžou mít zmatek a brát všechn aktivismus za hranou, ačkoli to tak není.

Petr: Souhlasím, že je třeba vyjít do ulic, ale zároveň je tu celé pole dalších smysluplných činností, jak se angažovat, které je třeba pokrývat. Být veřejně vidět, něco měnit, mluvit o tom společně s rodiči, s politiky, s odbornou veřejností...

Dalibor: Těžko se dohlédne, co to udělá s celkem, jaké jsou dopady aktivit. Je to o diskuzi s dětmi, aby si uvědomily, že to nemá výsledek. Není možné naplánovat, co se stane. Je to kontinuum propojených věcí, které dohromady dávají smysl.

Míla: Nutné jsou i další činnosti. Stávky, na kterých jsem byl, byly často jen Potěmkinovy vesnice, chyběl mi tam filozoficko-společenský základ. V otázce, co řešíme, jsou i důležitější věci než stávky. Problémem je školství samotné a jeho nastavení. Musíme se zaměřit na samotné školství i společnost, která to ovlivňuje.

JE ZAPOTŘEBÍ ANGAŽOVANÝCH UČITELŮ I RODIČŮ

Eliška: Mám potřebu zmínit slovo informovaný. Jsou různé druhy stávkujících – někdo tam jde, protože se může uvolnit ze školy. Pak jsou tam lidi, kteří vědí, co dělají, vědí, že nám nezbyvá nic jiného než si stoupnout na ulici, aby si nás někdo všimnul. Protože rodiče jsou často paternalističtí a říkají: „Ty vůbec nevíš, o co tady jde, nemáš právo se vyjadřovat. Běž do školy, oni ti řeknou, co si máš myslet.“ Jsou to dost drsné zbraně vůči lidem, kteří nemají víc práva se veřejně angažovat.

Líbí se mi, že v rámci kontinua je možnost k informované akci, což je naše učitelská role. Pojdme zkoumat příčiny problému. Potom se nám rozvinou možnosti akcí k napravení nebo vedoucí ke kořenu problému. I když je to časově náročné, co jiného můžeme dělat? Součástí toho je i burcování, hledání cest, jak mohou působit na své okolí. Dáváme jim do ruky „zbraň“.

Ještě jsem chtěla zmínit českou skepsi k nadšení typu „je to blbec nebo naivní snílek“, což je špatně hlavně u mladých lidí, kteří do toho jdou od srdce. Tímto si vychováváme další poslušné pitomce, kteří dělají, co jim někdo řekl.

Tomáš: Mám depresi, že žiju v postkomunistické zemi. Je tu pořád černobílé vidění – komunismus vs. kapitalismus. Učitel by dneska neměl být neangažovaný. My jsme v takových problémech, že je třeba do všeho dávat srdíčko. Angažovaní učitelé jsou tak důležití, že každou hodinou podle osnov ztrácíme čas.

Katarína: Na co narážíme, je, že škola nám umožňuje se scházet, ale chybí tam prostředí k aktivismu. Je třeba vzdělávat i učitele a rodiče.

Soňa: Cílíme na děti i učitele, využíváme dokumentární filmy s lidským příběhem a diskuzí, když to má pozitivní konec, ale už to vyžaduje aktivního učitele. Koronavirová krize nám zastavila možnosti, není možnost chodit do škol, zastavily se projekty.

Petr: Nedá se učit angažovaně bez toho, že to sám v té škole zažiju. Děcka to musí zažít, osahat si to. Klíčové slovo je podle mě participace, kde něco společně řeší a dojdou k nějakému výsledku, což je důležité aspoň ze začátku – zažít úspěch. Může to být třídění nebo někde něco vysázejí. Prožijí si, že něco udělají a má to dopad.

Leká mě, že podle výzkumu se jen 20 % škol věnuje analýze a řešení environmentálních problémů, a pokud to řeší, tak jen 10 % studentů z těchto škol zažije roli vedoucího nebo partnera – například v projektu Ekoškola¹. Posouvá to přesvědčení o vlastním vlivu, že to má smysl, že něco zmůžu.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

Dalibor: Příklad projektu, který řešíme: skautský oddíl si vezme na starost nějakou lokalitu, teď to chceme rozšířit na krajinu. Chceme to více posunovat ke klimatické změně a zároveň lidi reagují jinak, když mluvíme o krajině. Skrz tyhle konkrétní věci můžeme rozvíjet širší témata jako klimatická krize. Je to o participaci a věřím, že přes tyhle malé věci to dává smysl.

Tomáš: Opatrně s těmi slovy, pak zasmrádnou, když si je vezmou do hrdla politici nebo korporace. Z naší školy mám zkušenost, že dobře funguje, když se ke vzdělání přistupuje „manšaftově“ – děti, rodiče a učitelé dohromady.

Jarda: Zní to jako klišé, nicméně je třeba se zaměřit na potřeby dětí, zkoumat, co je štvé, a pak se od toho odpíchnout. Skrz problémy dětí se dostaneme ke globálním problémům a zároveň dáváme možnost, že se řeší jejich věci a můžou vidět reálnou změnu.

Eliška: Ted' rozjíždíme v NaZemi projekt Škola emancipace Futuropolis², která je založená na odkazu Paula Freireho a kritické pedagogice. Celá je postavená (jednotlivé fáze) tak, jak se plánuje akce – děti plánují na základě svých potřeb a zároveň je to metodika pro učitele, jak je tím provést a pomoci jim, a současně to vede k informované akci. Do projektu bude zapojeno několik škol v republice a vzniká překlad jeho knihy. Naším úkolem je adaptovat tuhle metodu a uzemnit ji do českého prostředí – proč se děje to, co se děje, vnímání utlačovaných, jak dětí, tak učitelů. Chceme vzdělávací systém, kde jsou si všichni rovni.

¹ Viz <https://ekoskola.cz/cz>.

² Viz <https://www.futuropolis.cz/vychodiska/kriticka-pedagogika>.

Katarína: Máme dobré zkušenosti s participací dětí, s obcemi v rámci střediska SE-VER³. Děti mohly rozhodovat o penězích a pak něco změnit, třeba zasadit květnatou louku. Je strašně vidět ten efekt, když ony rozhodují, co budou dělat, a vede to k občanské angažovanosti.

JAK SE DAŘÍ SPOLUPRÁCE ŠKOL A NEZISKOVEK

Jarda: Máme nějaké školy, se kterými spolupracujeme, většinou skrz učitele. Pořád zkoušíme oslovování, ale teď se přeorientoáváme na studenty, mladé lidi, kteří se sami chtějí vzdělávat. A zároveň hledáme jiné možnosti, jak organizovat workshopy mimo školu.

Eliška: NaZemi taky dělá semináře pro učitele, kurz kritického myšlení a globálních témat. Často jsou pak učitelé víc otevření pozvat si někoho přes tuhle nabídku⁴. Přejde mi to jako dobrý tip z praxe – dělat něco podpůrného pro učitele a skrze to si najít cestu do školy.

Barča: Poslední dva roky se podílím na programu CO₂ liga⁵, který je zaměřen na klimatickou krizi – online program pro týmy. Děti s učiteli řeší úkoly spojené s klimatickou krizí (například počítání uhlíkové stopy).

Petr: My jsme v Tereze⁶ záměrně předělali strategii učit přímo žáky a přeorientovali se na učitele, aby oni sami dokázali realizovat svou výuku. Mentorujeme, jde o kolegiální spolupráci, dlouhodobější typ spolupráce, ale účinnější. Důležité je posouvat se společně.

Soňa: Máme i dílčí projekty, kde spolupracujeme s dětmi: projekt Kdo jiný? nebo soutěž Hledá se⁷. Snažíme se je motivovat, rozvíjet participaci, měnit okolí, kde žijí, inspirovat je skrze audiovizuální materiály. Program Varianty jde více do hloubky.

Mirek: I když se v posledních letech rozvinuly projekty mediálního vzdělávání a v současnosti je trh přesycen, z pozice učitele je nejjednodušší udělat si to sám. Problémem je zásah do školského rozvrhu a časově náročná komunikace.

3 Viz <https://sever.ekologickavychova.cz/o-nas>.

4 Viz <https://www.nazemi.cz/cs/prednasky>.

5 Viz <https://co2liga.cz>.

6 Viz <http://terezanet.cz/cz/programy>.

7 Viz <https://www.jsns.cz/projekty/hleda-se>.

POZNÁMKY A OTÁZKY NA ZÁVĚR

Tomáš: Děti jsou plné konzumu. Můžeme jim naložit na ramena, co dospělí nezvládají?

Petr: Jak říká David Sobel, „no environmental tragedies before fourth grade“ (žádné environmentální tragédie do čtvrté třídy základní školy). Opatrně se strašením těch mladých. Nicméně už mají dávno naloženo.

Barča: Vyplynulo mi, že nejde oddělovat práci s dětmi a dospělými. Důležité je dělat to společně, ovlivňovat společenské prostředí a nastavení.

Dalibor: Nejen vzdělávat děti, ale i připravovat prostor, do kterého pak děti vstupují – práce se slovesy.

Eliška: Je třeba kultivovat školu i prostředí. Stojíme na stejných březích, ale jak se k dětem dostávat i mimo školu?

Adam: Jak být s tímto stavem? Jak se zastavit? Jak nespěchat do dalšího řešení, projektu?

Petr: Jak to všechno udělat, když je taková spousta věcí? Jak se můžeme společně spojit a udělat z toho společné velké téma?

JAK PŘEDKLÁDAT TÉMA KLIMATICKÉ KRIZE VE VZTAHU K UDRŽITELNÉMU ZEMĚDĚLSTVÍ

*Záznam z diskuze, kterou vedli Pavel Znamínko a Eliška Hanzlová
Zpracoval Jaroslav Biolek*

Blok tematicky vychází z profesního i osobního zájmu Pavla a Míši, dlouholetých pedagogů Střední zemědělské školy v Poděbradech.

Pavel: Zvláště v posledních letech se dynamicky mění klimatické podmínky, na nichž je zemědělství absolutně závislé. Kromě toho se krajina více fragmentarizuje, množství pesticidů přibývá, půda se čím dál horším způsobem opečovává a stává se z ní neúrodný, téměř hydroponický substrát.

Otázkou je, jak to téma uchopit, aby bylo co nejpřijatelnější pro studenty, zemědělce i společnost. Poslední roky nastínily problémy do budoucna – jak udržovat vegetaci každý rok, jak by lidé na to měli reagovat a jak rekonstruovat zemědělství s návratem ke krajinetvorbě, především v nížinách, kde dochází k totální devastaci půdy.

Míša: Chemie to zjednodušuje: nemusíme tolik pracovat, napomáhá to konvenčnímu zemědělství, ale pak to půdu a její organismy zabíjí. Jak to dělat jinak? Důležitý je hlavně vztah k udržitelnosti a uvědomění si krajiny, jak se mění.

Pája: Zásadní problém vidím v tom, že z řemesla pěstování se stal průmysl. Odosobnil se vztah k zemědělství a půdě.

Maroš: Mám dilema, že spousta lidí je už vykořeněná, rozbil se vztah člověka a půdy, jídlo se vždycky doveze odněkud. Ale zároveň to téma v lidech rezonuje. Uvědomuji si, že změna klimatických podmínek může negativně ovlivnit zemědělskou produkci a že to je špatně. Je to potenciál, se kterým je třeba pracovat.

Cílem příspěvku je tedy **prodiskutovat možnosti, jak toto široké a komplexní téma předkládat, respektive jak o něm mluvit a vzdělávat.**

JAK SE DOSTAT K UDRŽITELNÉMU ZEMĚDĚLSTVÍ SKRZE OSOBNÍ ZKUŠENOST

Tomáš H.: K tématu jsem se dostal skrz děti, které jsem otrávil. To mě změnilo natolik, že jsem se začal zajímat o to, co jím, co dýchám a co si oblékám. V případě jídla jsme úplně překopali systém, kde a jak ho získáváme. Založili jsme KPZ (komunitou podporované zemědělství) a spolkový obchod Obživa v Praze¹ a zahradníčíme.

Zuzka: Spolu s Tomášem máme v rámci hnutí Slušná firma letos velké téma zemědělství. Točíme rozhovory s odborníky a chystáme konferenci Zpátky k jídlu² – diskuze odborníků i neodborníků o tom, co můžeme udělat, aby se zemědělství od chemického průmyslu vrátilo k tomu základnímu: že nám bude dávat opravdové jídlo.

Anna: Mám malou zahradu. Zajímají mě přírodní celky, které dokumentuju, ale zemědělské plochy jsou pro mě velká bílá místa na mapě. Se suchem si lidé uvědomují, že kvalita půdy je dost zásadní pro budoucnost.

Kristýna: Neměla jsem k tématu zemědělství vědomý vztah, ale v poslední době se mi do života intenzivně vrací. Před několika lety jsme v Brně založili komunitní Zahradu v pytli s cílem obnovovat ve městě vztah k půdě. Pak jsem byla u toho, jak

1 Viz <https://obziva.cz>.

2 Viz <https://zpatkykjidlu.nouzovystavpodnikani.cz>.

se ustanovovala Nadace pro půdu³ – radikální změna předpokladu, že půda není komodita a že by neměla být vlastněna. Naše zahrada ve vnitrobloku nabírá na rozměrech a teď se navíc budu starat o sad v Borači. Žitím té věci, prostřednictvím konkrétních zážitků se rozvíjí můj vztah s půdou.

Eliška: Moji prarodiče – zemědělci – byli kolektivizováni. Teď máme zahradu v centru města. Když o tom přemýšlím ve vztahu ke vzdělávání, mám negativní zážitky ze školní sídlištní zahrady – děcka to vnímají jako práci, moc těžkou, která trvá dlouho. Jde to skrz osobní zkušenost. Pokud si to dítě nezažije, tak se vztah vytváří jen obtížně. Kromě vztahu je tam spousta dalších kompetencí jako trpělivost, nejistota, závislost na vnějších okolnostech, které dneska dětem chybí, ale vlastně jsou dost důležité pro budoucnost.

Bára A.: Pracuji s mladými lidmi ve věku 15–22 let, a i když je zajímavá to téma, děsí je dlouhodobost a kontinuální starostlivost – strach k něčemu se zavázat. Jsou napojeni na město, chybí jim podpora, komunita. Přijdou mi proto super návrhy na městské komunitní projekty, zkuset to rozjet na nižší úrovni a s mladšími dětmi.

Tomáš M.: Jako první zážitky si pamatuji topení mandelínek u dědy, ale neodradilo mě to. Co mě k tomu přitáhlo, je hlavně zkušenost z Afriky, z Keni, kde jsem byl jako dobrovolník. Učil jsem na škole, přinášel účinné technologie, propagoval sluneční vaříče, hliněná kamna, a především agrolesnictví⁴, do kterého jsem se zamiloval. Je to řešení nejen pro Afriku, ale i pro českou krajinu.

Je ale zapotřebí změna paradigmatu a k zemědělství zahrnout lesnictví. I zemědělcům totiž chybí představa o tom, jak vážná změna klimatu přichází a že to, co dělají, nemá dlouhodobý význam. Je potřeba zemědělcům ukázat, že to jde jinak – modelové příklady, jako je třeba biouhel⁵.

Anička: V poslední době řeším, jak předkládat toto téma skrze osobní nebo zprostředkovanou zkušenost, třeba zemědělcům, kteří se snaží hospodařit ekologicky. Na jeden den jsme byli pomáhat s pletím v rámci KPZ u Pospíšilů a zvládli jsme jen malý kus pole. Hrozně zajímavé pak bylo povídání s biozemědělci, jak je práce baví, ale jak je to pro ně ekonomicky neudržitelné, což mi přišlo smutné. Druhá zkušenost byla, když jsme se skautským oddílem pomáhali na jedné biofarmě. Děti si zkusily práci, mluvily se zemědělcem a pak s takovou chutí jedly salát s mrkví a řepou!

3 Viz <https://nadacepropodu.cz>.

4 Viz <http://agrolesnictvi.cz>.

5 Viz <https://www.veronica.cz/biouhel>.

Přemýšlím nad tím, jak zprostředkovat takovou zkušenost více lidem a pak se o ní bavit i teoreticky.

Jarda: Zásadní pozitivní zkušenost mám ze svého pozemku, kde se snažím pěstovat permakulturní záhony s různými druhy zeleniny, bylinek a hub. To mi dává strašně moc – být na zahradě a pozorovat, jak se mění. Principy, na kterých stojí permakultura, například pozorování a učení z chyb, jsou pak uplatnitelné i v běžném životě. Největší inspiraci pro mě představuje pěstování a pozorování hub – jak rostou, jak se organizují, jak si předávají informace. Doporučuji knihu *Radical Mycology*⁶, v níž jsou všechny možné inspirativní texty o houbách.

CO NÁS VTAHUJE DO TÉMATU ANEB ČÍM SE MŮŽEME INSPIROVAT NEJEN VE VÝUCE

Pavel: Učíme na zemědělce, máme ekologickou školní zahradu, laboratoř, pec, děláme permakulturní kurz, spolupracujeme se základkami, organizujeme zahradní festival... Ale jsme zacyklování, chtělo by to pošoupnout. Takže otázka zní: co vás nejvíce oslovuje ve vztahu k zemědělství? Jak tyhle příležitosti uchopit a využít je? Jaké jsou vaše osobní zkušenosti, které jsou inspirativní?

Kristýna: Uvědomuji si momenty, které mě vtáhly do tématu. Například výlety s přítelem agroekologem, který mi ukazoval, co je v krajině dobře, či špatně. Nebo s kamarádkou, když uvolňujeme plastové chráničky, aby stromy mohly dýchat. Tohle je hrozně silné a vrací mě to k péči o stromy – něco, co můžu udělat tady a teď. To je víc než jen exkurze.

Nevím, jak to zinscenovat nebo jak z toho udělat didaktický postup, ale kontakt s terénem, kdy můžou lidé něco udělat – to, čemu se říká *self-efficacy* (vnímání vlastní účinnosti) – má hrozně silný efekt.

Zuzka: Více zapojit učení venku, přesunout pozornost do praxe, co se odehrává venku.

Jarda: Pro děcka může být zajímavé využití moderních technologií, fotopastí, natáčení videí, třeba jak slimák žere jahody.

Kristýna: Jde o to, jak bohatství, co máte v terénu, na škole, překlopit do praxe, jak to metodicky a didakticky využít. Třeba natočit, jak roste cuketa, jak dozraje

6 Viz <https://www.radicalmycology.com>.

a uhnije, a pak to analyzovat. Nebo to pak aplikovat na prostorově větší rozměr polnohospodářství, který se snaží hospodařit udržitelně.

Eliška: Tím, že žiju ve městě, jsou pro mě velkým tématem teploty v ulicích, zejména přítomnost zeleně a to, co přináší lidem. Když jdu v létě po městě, vybírám si místa, kde je zrovna stín. Je to důležité téma, zvláště když se řeší kácení stromů.

Anna: U termosnímků Libereckého kraje lze vidět, že pole po sklizni se chovají jako tepelné ostrovy ve městě. To je možné využít při výuce.

Tomáš M.: Na obrovském sklizeném poli chybí fotosyntéza, a proto agrolesnictví může být řešení, jak vázat kyslík. Žáci by se měli dozvědět, jak zemědělství přispívá ke změně klimatu, jak se uvolňuje uhlík, jaký je vliv odlesnění, albedo a podobně.

Na druhou stranu, ne vždy je vysazení stromu ve městě dobré opatření. Proudění vzduchu je důležité a mělo by se k tomu přistupovat vědecky. Další z věcí, která mě napadá, je využití pedologie, půdních sond a zkoumání půdních organismů.

SPOLUPRÁCE SE ZEMĚDĚLCI JAKO CESTA

Zuzka: Nejvíce funguje osobní zkušenost a příběhy. Děti zaujme, když tam přijde farmář a předá jim na živo ten zápal a osobní zkušenost. Cítí tu energii člověka, který jim vypráví příběhy.

Bára A.: S Limity jsme my propojujeme dobrovolníky s drobnými zemědělci a ekofarmami. Snažíme se s nimi dokumentovat změny klimatu a co se děje v krajině. Lidé vnímají, že to je vliv počasí – poukazujeme na změny klimatu, řešíme adaptační i mitigační opatření ve vztahu k zemědělství a hledáme způsob, jak snižovat emise.

Anna: To nejlepší, co může člověk udělat pro zlepšení krajiny, je v podstatě podporovat drobného lokálního zemědělce tím, že od něj odebírá produkci. Nicméně zemědělství potřebuje větší systémové změny, o kterých je třeba mluvit, aby proběhly. Například Hnutí DUHA má velkou kampaň⁷.

V rámci skautských patronátů⁸ (spolupráce tří subjektů – skautských oddílů, průvodců a správců na správě krajiny) uvažujeme o propojení se zemědělci. Každý subjekt z toho odchází obohacen, i když by je to samo nenapadlo. Stačí málo

7 Viz <https://hnutiduha.cz/nase-prace/zemedelstvi>.

8 Viz <https://www.skautskyinstitut.cz/patronaty>.

vzájemné pomoci, aby se děly velké věci. Letos na táboře jsme s dětmi šli v tichu po louce a slyšeli jsme obrovský rozdíl mezi posečenou a neposečenou částí, jak to žije a hraje. To je cesta, jak tomu můžou pomoci patronáty.

Soňa: Zrovna na podzim jsme organizovali inspirační akci, kam jsme pozvali Michala Smetanu z farmy Blatnička. Získal cenu Adapterra Awards⁹. Na Uherskohradištsku skupil pár políček, do kterých začal vkládat drobné prvky oživující krajinu, stromy a byliny. Začal se tam navracet hmyz, savci i ptáci. Na akci o tom dokázal mluvit tak zapáleně, že ho studenti poslouchali. To téma je nosné a dá se na něj navazovat.

On nad těmi věcmi uvažuje maličko moderněji. Například měl kampaň na Hithitu, kde si člověk mohl koupit strom, který pak Michal zasadil. Na jedné části pozemku udělal sad zamilovaných a označil ho i na stránce mapy.cz. Mladí se tam rádi vracejí. Mimo to sbírá semena starých odrůd, mapuje je skrze moderní technologie a podobně.

POZITIVNÍ ZPRÁVY NA ZÁVĚR

Tomáš H.: Bylo to takové mikronakousnutí, mohli bychom o tom mluvit dlouho. Na jedné straně je tady průmyslové zemědělství ničící krajinu, naše zdraví i pitnou vodu, a na druhé straně to šílené know-how, co tu máme. Jenom v téhle skupince taková spousta nápadů, aby nás to nezničilo... Tohle mě vždycky nadchne.

Maroš: Můžeme čerpat i z negativní zkušenosti. Třeba když mně sežerou slimáci úrodu, uvědomím si, jak je náročná soběstačnost i to, že Česká republika není potravinově soběstačná, že musíme dovážet potraviny ze zahraničí. Ale pozitivní zpráva na závěr je, že francouzský institut IDDR¹⁰ vydal předloni studii ukazující, že ekologické zemědělství v Evropě by v pohodě mohlo uživit její obyvatele.

Soňa: A další pozitivní věc na závěr: každý rok v Česku přibude asi 150 ekofare¹¹.

9 Viz <https://www.adapterraawards.cz/Databaze/2019/Obnova-krajiny-na-Zaluci-u-Blatnicky>.

10 Viz <https://www.anete.cz/ekologicke-zemedelstvi>.

11 Viz https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/ekofarmy-v-cesku-rozloha-pocet-srovnani-s-eu/_r~d11541b2682711e9b6a9ac1f6b220ee8/v~sl:9805b832df15dca60a718da12a584874.

KRIZE A BOJ: JAK RÁMOVAT A KOMUNIKOVAT TÉMA ZMĚNY KLIMATU

*Záznam z diskuze, kterou vedl Jakub Zelený
Zpracoval Jakub Zelený*

Příspěvek volně zachycuje myšlenky, které zazněly během diskuze nad tématem rámování změny klimatu v komunikaci a jeho možných dopadů. Záměrem autora bylo zachytit výměnu názorů mezi účastníky tak, jak se přirozeně vyvinula, přičemž nebylo cílem dojít k nějakým závěrům nebo konsenzu. Některé části diskuze nebyly do textu zahrnuty, aby byla zachována plynulost textu a logika argumentace.

ÚVOD OD JAKUBA

Cílem diskuze je **zhodnotit působení rétoriky používající termíny „boj“ a „krize“ jako vhodného rámování pro komunikaci změny klimatu a motivaci**

pro lidi, aby začali „něco dělat“. Výstupy diskuze přispějí k formování sdělení a „call to action“ připravované evropské kampaně mířené na mladé lidi ve věku 15–35 let.

Většina nevládních organizací a klimatických hnutí často o změnách klimatu mluví jako o krizi. Slovo krize má v sobě jakýsi negativní náboj, určitou vyhrocenost, která může na někoho působit inhibičně. Aniž bychom to nějak kritizovali, **mohli bychom o věci mluvit lépe, pozitivněji, kreativněji?**

SHRNUTÍ KLÍČOVÝCH MYŠLENEK Z DISKUZE

Pojmy „krize“ a „boj“ vytvářejí **pocit vyhrocenosti a nutnosti okamžitých** a často jednorázových **řešení** situace neboli krizi jednou provždy „vyřešit“ a v boji „zvítězit“ (nebo prohrát). Na druhou stranu obsahují jistý **apel**, který může být důležitý pro vytvoření dostatečného povědomí o existenci problému. Ve spojení s klimatem se sousloví klimatická krize ukazuje jako nepraktické, protože je již „vyhrocené“ na maximum, a tedy na něm nelze dál stavět. Jeho dlouhodobé užívání **může vést až k apatii**, protože nebude schopno odrážet prohlubující se problém a časem se zdiskredituje. „Krise“ navíc působí nebezpečně, protože jako by **ospravedlňuje ne-standardní jednání**, krizové řízení, které je jen krůčkem od zavedení autoritářství. Mnoho lidí navíc v takové rétorice k delegování moci svolí, jelikož se zalekne rozsáhlosti problému a dobrovolně se vzdá své odpovědnosti ve prospěch těch, kteří „vědí, co dělají“, jelikož to jsou odborníci, nebo vůdčích osobností, jež „mají plán“, nejlépe nějaké jednoduché řešení.

Mohlo by se zdát, že samotná volba slov nehraje roli, protože každý člověk interpreтуje stejná slova různým způsobem, a spíše bychom se měli zaměřit na cíle, kterých sdělením chceme dosáhnout. Pak se i význam slov může měnit podle toho, jestli zvolíme negativní (**boj proti něčemu/někomu**), nebo pozitivní rétoriku (**boj za něco**). Změna klimatu je velmi závažný problém a na osobní rovině rozhodně stojí za to bojovat za svoji budoucnost a za svět, který já považuji za správný. I slovo „**příležitost**“ se náhle zdá smysluplné, pokud ho chápeme jako příležitost porozumět zákonitostem spojeným se změnou klimatu a na základě takového porozumění si utvořit vlastní představu, co s ní (nebo proti ní) dělat.

Druhým pólem může být situace, kdy se necháme tzv. naočkovat nějakými **zkratkovitými řešeními** a **mobilizujeme se na popud někoho jiného**. Takové nastavení je patrné u hnutí mladých aktivistů po celém světě – mladí lidé přicházejí plni entuziasmu, o který velmi rychle přicházejí, a je jim proto nutno servírovat nějaký program, co by mohli dělat, co by je bavilo, a ještě ke všemu by to nějak pomohlo.

Formát, kdy mladí lidé vlastně slepě následují ideály druhých, vede velmi rychle k jejich **vyčerpání** a taková hnutí se často rozpadnou. V klimatických hnutích jsou mladí lidé mnohdy orientováni na **krátkodobé cíle a úsilí**. Ti, kteří dlouhodobě usilují o změnu, z těchto hnutí odcházejí k jiným projektům (komunitním nebo vzdělávacím), a ačkoli jsou tyto akce menšího rozsahu, ve svém důsledku mohou mít **větší dopad právě díky své vytrvalosti**.

Navzdory nejistotě ohledně role slov jako takových se v průběhu celé diskuze jevily pojmy krize, boj, příležitost apod. jako kontraproduktivní, i když jistě zahrnují i pozitivní aspekty, například ve smyslu „boj za sebeurčení, za vlastní budoucnost“ nebo „krize jako uznání, že máme vážný problém, který je třeba (a který lze) řešit“. Účastníci se vesměs shodli, že spojení „klimatická krize“ a „boj proti změně klimatu“ s sebou nesou více negativ a zvednutých ukazováků. Rámování problému jako „**cesty**“ nebo „**úsilí**“, tedy **kontinuální a dlouhodobé snahy o hlubokou proměnu** se nám jeví jako užitečnější. Takové rámování lépe odráží požadavek efektivní akce, která nehledá jednorázová, zkratkovitá a potenciálně nedemokratická řešení darovaná zvnějšku. Je jí naopak každodenní, postupná a komplexní činnost, jež vytrvale posunuje jedince na pomyslné cestě.

KRIZE, NEBO PŘÍLEŽITOST?

Dan: Slovo krize mi evokuje potřebu bránit se. Debaty ohledně klimatické krize často vedou k hádkám.

Boglárka: Při jedné diskuzi o změně klimatu jsem se dostala do argumentační konfrontace s jednou maminkou, která prosazovala určitá razantní řešení: „Pozvolná a soustavná práce, jako je například environmentální vzdělávání, je moc pomalá, a proto neefektivní, situace vyžaduje razantnější kroky, protože jsme v krizi a nemáme čas.“ Pojem „krize“ reflektuje současnou náladu části společnosti, což vede k upřednostňování určitých řešení před jinými.

Dan: Pokud se o tom bavíme jako o válce, tak jde o hodně. Pokud věc rámuje slovy krize nebo boj (za něco), už tam není moc místa na mírové řešení. Ale zároveň to vyjadřuje jistou nutnost nebo naléhavost a spíš než boj je tam snaha. Krize vytváří boje. Dává mi smysl vytvářet prostor nikoli pro hledání války, ale pro hledání míru.

Džestr: Nerad používám pojem krize, protože krizi je potřeba vyřešit, což může vést ke zkratkovitému přemýšlení, například že stačí třídit. Taková jednorázová řešení jsou vyhledávaná. Na druhou stranu to může pomoci upozornit na problém, který tady byl dlouho přehlížen. Naštěstí už i média to vnímají jako téma. Třeba časopis

The Guardian situaci nazývá krizí, což беру jako posun k lepšímu. S mladými bych o tom ale mluvil jinak.

Lucka: Pojem krize už není možné dál vystupňovat, takže můžeme tři roky říkat klimatická krize, a ten pojem tak zdiskreditovat. Také mi to nepřijde jako výhodné rámování, protože se na tom nedá stavět a snižuje se váha pojmu pro budoucí použití.

Jára: Je jasné, že jazyk, který používáme, musí být apelativní, což pojem krize splňuje. Jakýkoli apel nutně vede ke konfliktu mezi progresivními a konzervativními směry.

Džestr: Dnešní debata už není o tom, jestli změna klimatu je, nebo není, ale o tom, jak ji řešit, tam se to dneska „křeše“. Podle mě právě pojem krize odkazuje na to, že se to dá nějak řešit.

Boglárka: Slovo krize беру jako nátlakový nástroj neziskovek například na evropský parlament, ale taky to evokuje „řešení“, tedy jedno řešení.

Jára: Dřív se tomu říkalo globální oteplování, pak změna klimatu a dneska se tomu říká klimatická krize. Mě spíš zajímá, jestli hraje roli, jak se tomu zrovna říká a jestli by se něco změnilo, kdybychom tu situaci nazývali jinak.

Lucka: Jedna věc je, že každý člověk si interpretuje stejné slovo úplně jinak podle svých zkušeností, věku a podobně. Mě by ale bavilo bavit se o tom obsahu. Když situaci nazýváme krizí a bojem, říkáme tím, že je potřeba mobilizovat síly a jít aktivně něco dělat. To jsou ty alternativní scénáře komunikace, „call to action“, bez ohledu na to, jaké slovo bychom použili. Druhý narativ, který potkávám, je, že je to velká příležitost. Ale u toho mám také vykřičník. Pro spoustu lidí je tato cesta nevěrohodná, protože jsou přesvědčeni, že se změnou klimatu jsou spojeny velmi krušné časy.

Jakub: „Krise“ ani „příležitost“ to tedy neřeší. Napadá vás nějaká třetí cesta?

Džestr: Napadá mě, že s krizí je potřeba krizové řízení, potřeba silné autority, což je jen krůček k ospravedlnění nedemokratických postupů. Krizový stav může být snadno zneužit k ospravedlnění represivních kroků a zvyšuje pravděpodobnost, že je lidé přijmou. V kritické situaci nemá smysl rozhodovat participativně, je třeba dělat rozhodnutí od stolu.

Lucka: Někteří lidé chtějí, aby za ně krizi někdo vyřešil, protože si třeba myslí, že na to sami nemají dostatečnou kompetenci. Obě rétoriky, tedy „krize“ i „příležitost“,

znamenají přenášení odpovědnosti na někoho, kdo situaci vyřeší za nás. Lidé často chtějí chápat problém zjednodušeně a chtějí slyšet, že někdo má jednoduché řešení.

CÍLE A PROSTŘEDKY KOMUNIKACE ZMĚNY KLIMATU

Lucka: Možná by bylo dobré zaměřit se na potřeby, na které by komunikační strategie cílila, které by měla naplnit.

Džestr: Problém je, že se snažíme obsáhnout několik cílů do jednoho sousloví. V tom smyslu tam slovo „klimatická“ vyloženě překáží, protože potřebujeme spíše společenskou transformaci. „Klimatická“ je už příliš velká nálepka. Proto nedává smysl mluvit o klimatické změně, protože to popisuje, co se děje s klimatem, ale je důležité, co z toho odvozujeme a jak na to (chceme) reagovat. Dříve jsem používal pojem výzva, ale i ten je stále hodně obecný a nevím, jak ho nahradit něčím konkrétnějším. Raději než o potřebách bych přemýšlel o hodnotách, které jsou aplikovatelné pro společnost.

Dan: Příležitost vidím v porozumění tomu, co je ten skutečný problém, v porozumění jeho klíčovým příčinám a v jejich proměňování. „Boj“ vidím pozitivně ve chvíli, kdy formuji svět, který chci. Tedy boj za vlastní zájem, za vlastní hodnoty, za to, co považuji za důležité. Podporovat, že změnu dělám s někým – jako skupina, protože ten problém je příliš velký na to, abych se do jeho řešení dal sám. Spojovatelem krize a příležitosti je pro mě nutnost, což je nějaký stav světa, který volá, abychom ho proměňovali skrze boj a příležitosti.

Jakub: Chceme vlastně vystihnout oboje – příležitost k poznání a boj za vlastní budoucnost nebo za to, co je pro mě důležité.

Lucka: Otázka je, jestli to rámovat jako boj, protože když bojuješ, tak proti někomu nebo něčemu.

Džestr: Taky riskuješ, že prohraješ.

Boglárka: Není to o jedné příležitosti, ale o cestě mnoha kombinací možností a není možné proti sobě bojovat. Chci říct, že cítím, alespoň ze své zkušenosti z prostředí slovenského klimatického aktivismu, sklon k boji, postoj, že moje řešení je lepší než tvoje, a vzájemné předhánění, což je kontraproduktivní.

Jakub: Ano, můžeme o boji mluvit negativně ve smyslu boje proti něčemu a někomu, nebo ve smyslu boje za něco, tedy pozitivně.

Lucka: Já to často nahrazuji slovem „úsilí“. Když řeknu, že bojuji za něco, je tam vždycky konflikt ve smyslu, že něco překonávám.

Džestr: Cítím to riziko, že to vždycky můžeš prohrát, tedy když jdeme vyloženě po slovech. Když bojuješ, můžeš přijít úplně o všechno. Boj je vždycky fatální.

Dan: Úsilí je pro mě nějaká cesta, což je podle mě mnohem lepší pojem než boj.

Lucka: Pojdme ještě rozvíjet to sdělení. Je tady nějaká energie, nějaké úsilí, je to příležitost něčemu porozumět a mně by se líbilo, kdybychom tam dostali i zosobnění, že je to moje. Je to náš společný problém, a i když ho způsobili jiní lidé, já mám odpovědnost něco s tím dělat. Takže jsou dva druhy zosobnění k akci: jedno je to, co vychází ze mě a nutí mě k akci, tedy co můžu a co chci, a druhé že se dívám na globální úroveň, převezmu kousek odpovědnosti a pomůžu to řešit.

Dan: Já tomu rozumím. Dívám se na to tak, že jsem v centru a kolem jsou pomyslné kruhy. Je potřeba svět vnímat jako systém, který má nějaké problémy, a ty vztáhnout na sebe. A pak ten druhý pohled, který se s tím musí potkat: že já zároveň vidím ten problém ve svém světě, ve kterém žiji a který je menší než celý svět. Je třeba vycházet od periferie celého systému k sobě, a naopak od sebe rozšiřovat kruh, který vidím.

K ČEMU BYCHOM V KOMUNIKACI TÉMATU S LIDMI CHTĚLI SMĚŘOVAT?

- Aby uměli snít a aby si uměli představit jiný svět, který je možný.
- Aby měli pocit, že přispívají k něčemu smysluplnému a výjimečnému, že jsou toho součástí.
- Aby cítili zodpovědnost.
- Aby přestali kapitalizovat věci a odpoutali se od sbírání a sdílení zážitků, od hromadění čehokoli.
- Aby cítili dlouhodobý zájem o danou věc, nejen o sbírání krátkodobých prožitků.
- Aby byli schopni problémy (jako například sucho) vidět optikou změny klimatu a aby viděli daný problém ve své bezprostřední blízkosti.
- Aby došlo k propojení kontextu změny klimatu s hodnotami společnosti.

VNĚJŠÍ VS. VNITŘNÍ MOTIVACE K AKCI

Lucka: Jde o to vnímat tu malou část, kterou děláš, v kontextu velkého celku a nevnímat to tak, že se vylučují. Když máš kapacitu prosadit ve své obci, aby se třídil

odpad, což je super, tak je důležité i pochopení, že ten problém je mnohem větší. Různé organizace často nabízejí instantní řešení a akce, které může člověk udělat, aby ve věci pomohl. Což příliš nepomáhá vidět problémy začleněné do širšího kontextu.

Často jsem to pozorovala v hnutí Fridays for Future. Mladí lidé se rychle nadchnou a nevědí pro co, a tak hledají, co je těch pět věcí, které mají udělat pro vyřešení problému. Dostali nějaký list, a dokud byli živeni tím nadšením, které získali někde na stávce, vydrželi to dělat. Kdežto lidé, kteří nebyli motivováni stávkou a začali od sebe, se zeptali sami sebe „co mě pálí, co já mohu dělat ve své komunitě“, a vydrželi usilovat mnohem déle i třeba o nějakou drobnou věc. Jejich práce měla mnohem větší dopad než práce těch, kteří byli rychle nadšení a chtěli nějak pomoci, dostali nějaké téma, ale nevedlo je to k tomu, aby se sami našli a dlouhodobě něco rozvíjeli.

Boglářka: Podobně reflektuji i zkušenosti ze slovenského hnutí Fridays for Future. Mladí lidé nevěděli, kterou cestou nasměrovat své úsilí, a hnutí se rozpadlo, protože počáteční entuziasmus pominul a oni nevěděli, jak se dál zorientovat.

Lucka: Důležitá je dlouhodobost, tedy nastavit komunikaci tak, aby vedla k dlouhodobému úsilí. Otázka je, co si představíme pod pojmem mobilizovat. Jestli chceme rámeček „teď hned něco dělej“, nebo spíše aby se zasela semínka a postupně se něco rodilo, ale není to o tom, že teď přijde určitý počet lidí na stávku.

Dan: Když to shrnu: pokud jenom konzumuji, že je tady nějaký problém, a pak přijde někdo a řekne mi, co mám dělat, dojde u člověka po čase k vyčerpání.

Lucka: Tento problém řeší všichni mladí aktivisté po celém světě, se kterými jsem se bavila. Tedy že přijdou děti s kupou energie, ale je problém je udržet angažované dlouhodobě a vlastně je potřeba vymyslet jim program, který by jim sedl a byl by užitečný. Myslím, že už v tom zadání je určitý problém – že máš nadšené lidi a snažíš se pro ně najít úkol, který jim dáš, a věříš, že to nějak pomůže.

Džestr: Teď přemýšlím, jestli tam „mobilizování“ má co dělat. Změna klimatu, krize, příležitost je věc tak všeobecná nebo všezahrnující, že využívat ji k mobilizaci je na úrovni manipulace. Dá se mobilizovat k zablokování elektrárny, ale nemá smysl mobilizovat ke klimatické krizi, k něčemu tak velkému a všeobjímajícímu. Cílem by mělo být něco jiného než mobilizace.

Dan: Mobilizace je vždy „někoho k něčemu“. To není můj zájem, to je něčí zájem, někdo mi říká, že mám mobilizovat. Mobilizace je ale něco jiného než aktivizace.

Hodně lidí z Fridays for Future odpadlo, i když byli ze začátku aktivizovaní. Někteří zůstali a jejich cesta vedla od krátkodobé aktivizace ve formě protestu k dlouhodobé práci v rámci jejich komunity, například začali prosazovat komunitní zemědělství.

Lucka: Chtěla bych, aby se lidé přesunuli od „don't care“ k „do care“. Aby byli aktivizovaní a sami vyhledávali, co by mohli dělat.

Džestr: Aktivizovaní k čemu? V důsledku nevidím rozdíl mezi pojmy mobilizovat a aktivizovat. Používat taková slova nemá smysl.

Dan: Za mě není cílem jít až k extrémnímu násilí. Ten problém za boj a úsilí stojí a pro mě je důležité, jestli se to dělá s láskou, pokorou a v dialogu, musí to být transparentní. Pokud to není transparentní, může se jednat o mobilizaci.

JAK A PROČ SE DÍVAT DO PROPASTI: CO SE STRACHY A ÚZKOSTÍ V KLIMATICKÉ KRIZI

*Záznam z diskuze, kterou vedl Bohuslav Binka
Zpracovala Tereza Volmutová*

FORMÁT A ZÁMĚR BLOKU

Tento blok byl jedním z těch, které se více než na řešení klimatické krize soustředily na to, jak prožíváme svůj život v klimatické krizi a co nás na ní trápí. Měl účastníkům pomoci naučit se vypořádávat se svými úzkostmi a strachy. Pracovali jsme s vlastními osobními zážitky a zkušenostmi. Vedoucí bloku Bohuslav Binka nás nechal nahlédnout do technik gestalt terapie a hned na úvod představil pravidla, která je potřeba dodržovat, abychom se cítili bezpečně, například říct si o pomoc nebo odejít, pokud se necítíme dobře, a nehodnotit nic z toho, co ostatní řeknou. Abychom se naladili na svoje pocity, odpovídali jsme na začátku na dvě otázky: jak se právě teď cítíme a co nám dnes udělalo radost. Následně jsme si vždy představili

část teorie a poté jsme ve čtyřlenných skupinách odpovídali na otázky, které se týkaly klimatické krize a našich pocitů a zážitků.

JAK SE PRÁVĚ TEĎ CÍTÍM?

- Mám strach, že selže technika.
- Jsem spokojený.
- Cítím se vyčleněně.
- Přijel jsem sem z pracovního stresu a teď je mi už mnohem líp.
- Jsem rozechvělá.
- Jsem drobně nervózní a drobně manický.
- Jsem jako na jehlách, cítím odpovědnost za naši pohodu tady.
- Jsem unavený a doufám, že mě to udrží v pokoře.

CO MI DNESKA UDĚLALO DROBNOU RADOST?

- Dostal jsem sušenku.
- Ráno bylo volno ve sprše.
- Lidi mi pořád s něčím chtějí pomáhat.
- Mám radost, když se ozve smích.
- Když mi Jára vyprávěl sen.

CO JSOU FIGURY A JAK S NIMI ZACHÁZET

Gestalt terapie říká, že existují **figury a pozadí**. Například herec v divadle je figura a kulisy za ním jsou pozadí. Něco z pozadí zároveň může vystoupit a stát se figurou. Figury jsou něco, co se nám opakovaně vrací a poutá naši pozornost, figury po nás něco chtějí. Všichni máme své figury. Jsou tři možnosti, **jak se k figurě stavět**:

1) Můžeme ji **ignorovat**. To se ale nevyplácí, protože figury jen tak nezmizí, a když je ignorujeme, rostou.

2) Můžeme s ní **zahájit souboj**. Pokud mám například strach z žen nad padesát let, můžu s tím bojovat třeba tak, že si založím profil na Tinderu a budu se jejich společnosti aktivně vystavovat. Řeknu si: „Jsem silnější než ty, figuro!“ Myslíme si, že to máme pod kontrolou, ale nakonec přestaneme zvládat tlak, polevíme a figura se projeví v plné síle. Je to sice jiná strategie, ale nakonec vede ke stejnému výsledku jako ignorace.

„Já jsem třeba měl strach z létání a řekl jsem si, že to přelétám.“ Pro klimatickou změnu super, co?“

3) Můžeme ji **pozvat** dál. Když máme například strach z toho, co bude se světem, neignorujeme to ani se s tím nesnažíme bojovat, ale prostě s tím pocitem chvíli pobudeme. Nad figurou se nedá vyhrát ignorací ani silou, ale příkrokem.

Na to nasedá tzv. **paradoxní teorie změny**: teprve když přijmeme to, co na sobě nemáme rádi, začnou se dít věci, které nám umožní, aby to odešlo. Teprve když uznáme, že je to součást nás samých, můžeme s tím něco dělat.

Za figuru si teď můžeme dosadit to, co s námi dělá klimatická krize, což ale pro každého může být jiné. Může to být vztek na sebe nebo na ostatní, ale také hluboký smutek, proč vlastně žiju.

CO JE PRO MĚ NA KLIMATICKÉ KRIZI NEJHORŠÍ?

- Beznaděj, selhání. Když nemůžu přinést změnu ani do své rodiny, jak ji pak můžu přinést do společnosti? Pocit: bezmoc.
- Devastace krásy. Pocit: smutek.
- Zničení zdrojů. Pocity: bezmoc, strach, smutek.
- Nezvratnost. Pocit: úzkost.
- Nejistota, jaké má být řešení. Že i v tom řešení může být problém. Pocit: otupělost.
- Devastace krásy. Pocit: vztek.
- Blížící se konflikt. Pocit: strach, úzkost.
- Nespravedlnost, že dopadá hůře na lidi jinde na světě. Pocity: lítost, hněv, stud.
- Nechci mít kvůli tomu děti a zároveň mám hrozně silné emoce k dětem ve svém okolí, k synovcům, přemýšlím, jaká bude jejich budoucnost. Pocity: smutek, truchlení.
- Každodenní dilemata – konzum, nebo askeze?

Je důležité uvědomit si, že neexistuje nějaké objektivní měřítko. Vždycky je to o nás, o našich pocitech, o našich „vozíčkách“, které si vezeme z minulosti.

CO MI KLIMATICKÁ KRIZE DALA?

- Pocit sounáležitosti – s lidmi okolo mě, s lidmi jinde na planetě, s přírodou.
- Přivedla mě k duchovnu.
- Přeuspořádání hodnot a radost z pomalosti.
- Blížkost s lidmi, kteří jsou okolo mě. Věci, o kterých mluvíme, jsou hluboké, hlubší, než jsem si uměla představit. Je to takový začarovaný kruh blízkosti a hloubky.
- Hluboké vztahy s něčím hlubokým.
- Klid, vydechnutí a uvědomění, že jsme mrtvá civilizace. Ne jednotlivci, ale jako celek, se už nemusíme snažit. A také život, protože existuje nějaký problém, který můžu řešit. Je to vlastně docela paradoxní.

- Šanci být lepší bytostí.
- Pokoru.
- Rozšíření argumentační schopnosti.

CO JE JEŠTĚ ZÁKEŘNÉ NA FIGURÁCH

Figura zakrývá figuru. Můžeme mít například figuru, která říká: „Dři a vždycky budeš na prvním místě!“ Ale za tím je schovaná další figura, která říká: „Hrozně bych si přál, aby mě lidi měli rádi takového, jaký jsem.“ Často cítíme vztek, ale je za ním velký smutek. Nebo naopak. **Figury jsou často maskováním, abychom neviděli, co je za nimi.**

Pozadí je prostor pro figury, které se z nějakého důvodu schovávají a nechtějí být viděné. Máme skvělý nástroj, jenž s tím umí pracovat, a to je **naše tělo**. Tělo nám umožňuje vidět něco, co si neumíme připustit. Tělo nám říká, že se děje něco důležitého. Vnímavost k vlastnímu tělu je proto nesmírně důležitá. Když utíkáme od emocí, tělo nám to vrátí, projeví se to na něm.

Pak můžeme jít dál do propasti a dívat se na naše tělo, nebo jít na druhou stranu a říct si, co nám pomáhá.

CO MĚ POSILUJE? CO MI DÁVÁ SÍLU ČELIT TĚŽKOSTI?

- Vytvořit si prostor, kde to můžu pojmenovat. Sama i s dalšími lidmi.
- Technika v rámci meditace. Snažím se v sobě vyvolat všechny negativní emoce – ohledně klimatické krize, ale i jakýchkoli jiných věcí, které mě trápí. Například loni, když byla aktuální situace okolo Kurdů, snažila jsem se do nich vcítit, jak musí být vystrašení. Pak jsem dvě hodiny plakala a pak jsem se soustředila na to pozitivní a na to, jak jim tu energii poslat. Uvědomuju si, že jim to možná nakonec nepomůže, ale mně to pomáhá.
- Trávit čas s tím, co intenzivně představuje život. Děti, zvířata, pokojové rostliny, zahrada, les.
- Krása. Zažívat krásu.
- Sport, běhání, únavná a fyzická práce, po které se mi vyplaví endorfiny. Je krásné, jak je to jednoduché.
- Přetavit smutek do vzteku, protože ve vzteku se líp něco dělá.
- Společenství lidí, komunita, ve které se dá o těch věcech bavit. A schopnost humoru, dělat si legraci i z vážných věcí. A také umělecké formy, krása.
- Kontakt s něčím základním.
- Snažit se v tom něco dělat.

- Občas to úplně ignorovat, dělat něco bez rozmyslu a bez neustálých dilemat.
- Pocit, že jsme v tom všichni. A tím nemyslím komunitu, která dohromady něco dělá, ale třeba i lidi, co o tom nevědí nebo to popírají. Prostě je to nás všech. „*Je to trochu jako fotbal: jeden kope do brány, tři stojí a kouří, někdo říká, že to vůbec není balón, někdo přihlíží...*“

CO JE DEFLEXE

Deflexe je způsob obrany – odklonit něco, co na nás jde. Nepustit k sobě věci ze 100 %, ale třeba jen ze 30 %. Například nám někdo řekne něco nepěkného a my se snažíme to neslyšet. A právě humor je asi nejzdravější forma deflexe – jak k sobě něco nepouštět a zároveň pouštět. Znamená to, že ta věc tady sice je, ale zároveň jsme tak trochu nad tím. Ale pozor, abychom to nedělali s figurami příliš často. Někdy bychom je k sobě měli pustit víc. Můžu třeba udělat vtip, když říkám, že někoho mám rád, ale také to můžu říct naplno a upřímně. A pak to znamená ještě o trochu víc.

S ČÍM ODCHÁZÍM? CO MI CHYBĚLO?

- Cítím se už zase začleněně.
- Chybí mi ještě mnohem víc nehodnotit. Nechci ani odpovídat na otázku, co mi chybělo, prostě chci přijímat věci, jak jsou.
- Chybí mi trochu praktická věc, a to ukotvení té teorie, kde se vzala.
- Odcházím s příjemným pocitem napojení.
- Mám příjemný pocit. Čekal jsem, že skočíme do propasti, ale přitom tady byl krásný bezpečný prostor.
- Říkám si, jak a kdy poznat figuru. Co je figura, co je chiméra, co je troll? Odcházím s tím, že emoce jsou důležité.
- Chtěla bych tohle umět bezpečně přenášet na další generace. Děkuju.
- Škoda že jsme se víc nedívali na tělo. Doufám, že nad tím budu mít čas se zamyslet.
- Odcházím s povědomím o tom, co je gestalt. Chyběly mi ale i jiné pohledy.
- Cítím se napojený na ostatní. Jsem spokojený, že se naplnilo, co jsem čekal. Chyběly mi sušenky, káva a limča.
- Odcházím s vděčností, že se v rámci Open space o klimatu dozvídám věci, které s klimatickou krizí vůbec nesouvisí a které jsou přenositelné úplně jinak.
- Líbilo se mi, že to bylo hodně o vědomí. Chybělo mi, že to bylo zaměřené spíš na jednotlivce, ne na společné hledání, co se s tím dá dělat.
- Odcházím s tím, že možná žádné řešení ani není, což je trochu znepokojující, protože dělat s tím něco je moje obranná strategie. Chyběl mi pohyb.
- Bylo to bezva. Vplula jsem a nemám žádné připomínky.

JAK DO VZDĚLÁVÁNÍ O KLIMATU VNÁŠET ŠIRŠÍ ROZMĚRY LIDSKÉ ZKUŠENOSTI (EMOCE, INTUICI, SPIRITUALITU)

*Záznam z bloku, který vedl Martin Nawrath
Zpracovali Martin Nawrath a Adam Čajka*

FORMÁT A ZÁMĚR BLOKU

Blok byl záměrně koncipován jako experimentální a mířící svou povahou spíše k pokusu o krátký rituál. Tematicky úzce **navazoval na blok Bohuslava Binky *Jak a proč se dívat do propasti: co se strachy a úzkostí v klimatické krizi***. Záměrem bylo dotknout se v tělesné podobě prožitku, který nám nabízí pohled do propasti, ať už si v ní představujeme cokoli. Rituál uzavřela slovní reflexe emočně tělesných prožitků a jejich formulace do možných poučení, jak se k dnešní době a její kritické povaze stavět.

CO MŮŽEME DĚLAT V DOBĚ PŘECHODU

- Dávat si pozor, abychom neshořeli ve vnitřních či vnějších konfliktech.
- Zjistit si informace o tom, do čeho to koukáme – tj. znát fakta, mít informace či mapu, které nás trochu zorientují a připraví na to, co všechno můžeme zahlédnout.
- Nejasnost a nejistota jsou prožitkově vždy horší než nejhorší zkušenost – abstraktní strach je silný.
- Tajemství a nejasnost nemusíme vždy pojmenovávat.
- Stará identita nemusí vyhovovat, ale skýtá jistotu, zatímco nové je vždy nejisté.
- Do nejistoty je dobré umět vstoupit sám a na konci je dobré nebýt sám.
- S povahou neznámého lze postupně budovat vztah.
- Na hraně neznámého se díváme z jiného úhlu, a to tak, že můžeme i „spadnout“.
- V době přechodu je důležité pro něco se rozhodnout a vědomě vnímat následky rozhodnutí.
- Užijme si cestu, přechod, vnímejme ho se vším všudy.
- Pomáhá sdílet pocity a prožitky.

CO SE MŮŽE DÍT PŘI PŘECHODU DO NEZNÁMA

- Můžeme „shořet“.
- Můžeme letět neznámem a vidět víc.
- Můžeme zažívat závrať a úzkost.
- Můžeme si zvolit, kolik opory si nechat.
- Po návratu je dobré se ukotvit.
- Hlubina přitahuje a láká k nahlédnutí, pádu, ponoru.
- Můžeme toužit po tom, aby nás někdo držel za ruku.
- Někdy chceme skočit.
- Ukotvení nám může pomoci posílit zvědavost a touhu zkoumat.
- Někdo nechce skočit nebo někdy se nám nechce skočit, ale prostě do toho spadneme.
- Moje vlastní hlubina je stejná jako to, do čeho padám – spojíme se.

JAK ZAPOJIT DO VZDĚLÁVÁNÍ O KLIMATICKÉ KRIZI I NETRADIČNÍ AKTÉRY

*Záznam z diskuze, kterou vedli Dan Vykoukal a Boglárka Ivanegová
Zpracovala Barbara Herucová*

Hned na začátku jsme v diskuzi narazili na důležitou otázku: **kdo vlastně jsou ne-tradiční aktéři ve vzdělávání o klimatické krizi?** Shodli jsme se, že to může být prakticky kdokoli, protože klimatická krize se týká nás všech a všichni můžeme přemýšlení o ní zakomponovat do své profese (stejně jako do osobního života). Proto **považujeme za důležité do vzdělávání zapojit různé aktéry, abychom zjistili, jak je klimatická krize ovlivňuje a jakým řešením se věnují.** Také jsme si vyjasnili, že nám nejde jen o formální vzdělávání, ale o širší pojetí osvěty a aktivizace lidí kolem.

CO SAMI DĚLÁME

Začali jsme tedy sdílením, co sami děláme a jak vnášíme dané téma do naší každodennosti a vzdělávacích kontextů, ve kterých se pohybujeme.

Boglárka: Dřív pracovala na **slovenském ministerstvu životního prostředí**, kde se věnovala koordinaci environmentální výchovy. Tento rok zkoumala stav rozvoje ekoinovací na Slovensku a spoluzaložila **konzultační kolektiv** v oblasti environmentálních a klimatických témat – Sustainability Tools (<https://susto.earth>). Konzultace a vzdělávání v podobě kurzů a workshopů nabízejí hlavně **podnikatelům a firmám** na Slovensku, ale postupně chtějí růst i do ČR.

Dan: Pracuje v NaZemi, kde v současnosti rozjíždí projekt Futuropolis: Škola emancipace (www.futuropolis.cz), jehož součástí je vedení k **systémovému myšlení** a v němž je klimatická změna jedním z velkých témat. Záměrem projektu je nahlédnout celistvost a to, jak věci fungují, přičemž jsou do tohoto vzdělávacího procesu zváni **různí aktéři od firem až po aktivistky**. S těmi v projektu hledají **jiný jazyk skrze umění**, které může do diskuze vnést pohled přes kód, obraz či objekt, a přispět tak k netradiční, ale důležité reflexi světa.

Barbara: Popisovala, jak promítá témata a potřebné dovednosti spojené se změnami klimatu do **divadelních kontextů**, neboť učí divadelní improvizaci, divadlo utlačovaných a autorské divadlo (www.baraherucova.cz). Také chodí do mateřských škol s výchovně-vzdělávacími programy s loutkami (www.divadlobezpravidel.cz), jejichž tématem je třeba voda, zdravé stravování a podobně. Při učení ve školkách je pro ni největší výzvou, jak nebyť příliš normativní a vyhýbat se říkání „co je správně“.

Zdeňka: Mluvila o své misi dostat téma klimatické krize mezi **psychology a psychoterapeuty**, přičemž vnímá, že to není lehké. Zdeňka se ale nevzdává a má v hlavě několik projektů (např. sepisuje výzvu na téma „proč bychom měli řešit témata spojená se změnami klimatu“, pod kterou se podepisují psychologové na portálu Psychologie, apod.). Mluví o **environmentálním žalu** a postupně tento pojem dostává do gestalt terapie. Mrzí ji, že toto téma je zatím v psychologických a psychotherapeutických kruzích málo reflektované. (www.vostova.cz)

Tomáš: Rozčiloval se nad oddělováním běžného života a tématu klimatické změny, a proto se mu těžko definovalo, co dělá pro vzdělávání o klimatické krizi. Žije komunitně, založil **KPZ (komunitou podporované zemědělství)** a **dobrovolníci ve škole svých dětí**, kde mimo jiné organizuje přednášky se zajímavými lidmi. Celkově věří, že nejlíp funguje, když produkuje nějaký hodnotný obsah, který lidé chtějí sledovat a sdílet. (www.tomashajzler.com)

Zuzana: Mluvila o tom, že vidí velký potenciál v **propojování neziskových organizací a firem**, které se můžou zajímavě vzájemně inspirovat, což dělá při své práci ve Slušné firmě (www.slusnafirma.cz). Také organizuje Výstavu pro životní prostředí, kde se **setkávají lidé z firem a z politiky s dětmi**.

JAKÉ STRATEGIE FUNGUJÍ

Poté, co jsme sdíleli, co kdo dělá, jsme započali debatu o tom, jaké strategie fungují v našem vzdělávání o klimatické krizi, které jsme sami použili nebo zažili.

Tomáš věří, že funguje **vlastní zkušenost – zažít jiné klimatické kontexty a pak o tom vyprávět**. Mluvit o tom, jak je to jinde těžké a nepříjemné a jaké jsou ve světě hrozby, o kterých se tady příliš neví a nemluví.

Dan říkal, že mu nejvíc funguje zajít si do lesa a také zmiňoval metodiku lekcí o klimatické změně pro střední školy, která vznikla v NaZemi.

Bára hovořila o **simulačních hrách**, například o simulační hře z Letní akademie Hejbej, která rozdělila lidi do týmů, v nichž si zakládali burgrárny. Bylo na nich, jakým způsobem na to půjdou – jestli si budou hledět jenom zisku, nebo i environmentální zátěže, kterou svým imaginárním podnikáním způsobují. Dále mluvila o **larpech**. Sama organizovala například Kryt – larp ze světa poté, který nabízí zážitek života v postapokalyptickém bunkru). Také považuje za důležité jít příkladem a **hledat lidi, kteří mohou být vzorem**. Jako příklad uvádí třeba Jamieho Olivera, který propaguje zdravé, rostlinné a lokální stravování ve školách ve Velké Británii.

Tomáše tato myšlenka nadchla a přemýšlel, kdo by mohl být českým Jamie Oliverem.

Zdeňce funguje **pojmenovávat, co se děje**, a být vytrvalá v této snaze. K tomu jí pomáhá **doplňovat svoje zdroje** třeba právě tím, že jezdí na různá setkání podobná tomu našemu.

Boglářka souhlasila se Zdeňkou a dodala, že účastnit se takovýchto setkání je super. Stejně tak důležité je vystoupit z vlastní komfortní zóny a **o klimatických tématech mluvit i mimo okruh našich profesí**.

Tímto sdílením jsme náš společný čas uzavřeli a odcházeli jsme oblaženi zkušenostmi druhých. I když jsme možná od původního tématu trochu odbočili, nahlédnout do práce a snahy ostatních a sdílet své zkušenosti bylo inspirativní a osvěžující.

CÍLE KLIMATICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

*Záznam z diskuze, kterou vedl Petr Daniš
Zpracoval Tadeáš Žďárský*

ÚVOD OD PETRA

Považuji za důležité přemýšlet nejen „jak“, ale i „o čem“ **vzdělávat** v souvislosti s klimatickou krizí. Je toho samozřejmě mnoho. V rámci cílů se musíme snažit **pojmenovat to nejdůležitější**. V České republice taková koncepce zatím chybí a i v zahraničí se podobné soubory cílů hledají těžko. Na Ministerstvu životního prostředí vzniká **pracovní skupina klimatického vzdělávání**, která bude připravovat tzv. **policy paper**, v němž by měla být nejen metodická doporučení, jak přistupovat ke klimatickému vzdělávání, ale také jeho konkrétní cíle. To, co v rámci dnešní společné diskuze zazní, ovlivní i podobu těchto cílů.

Záměrem bloku je pojmenovat 10–20 cílů klimatického vzdělávání ve čtyřech kategoriích: znalosti, dovednosti, postoje (hodnoty), chování.

Hledáme odpověď na otázku: **Jakého člověka chceme vychovat?**

Cílovou skupinu uvažujeme obecně, tedy **základní gramotnost všech** v této oblasti. Základní, ale zároveň bychom měli být ambiciózní. Cíli nemyslíme nějaké minimum, ze kterého budeme všechny zkoušet, ale **aspiraci, k níž by měl každý směřovat**.

Při formulování cílů **čelí** člověk několika **dilematům**:

- **míra obecnosti**: několik hodně obecných cílů, pod kterými si člověk nic nepředstaví, vs. hodně konkrétní cíle, kterých je ale příliš mnoho;
- **volba slovníku, rámování**: neutrální, který nikoho neurazí, vs. zabarvený, který někoho popudí a jiného nadchne;
- **míra odvážnosti, ambicióznosti**: mít cíle, které už jsou více méně sdílené, vs. mít cíle, které budou posouvat status quo.

Navrhuji práci ve dvou skupinách, které se budou v prvním kroku věnovat zmíněným čtyřem kategoriím cílů formou brainstormingu. První skupina bude přemýšlet o znalostech a dovednostech a druhá o postojích (hodnotách) a chování. Není potřeba trápit se pro tuto chvíli s přesnými formulacemi, na kterých bychom se mohli zaseknout, to je možné ladit až v dalších fázích. Teď je cílem popsat esenci. V závěrečné fázi budeme nápady sdílet a můžeme je porovnat s cíli, které jsem dal dohromady já a které jsou inspirované cíli UNESCO.

VÝSTUPY PRÁCE VE SKUPINÁCH

Skupina 1

Znalosti – oblasti cílů:

- přírodovědné a fyzikální aspekty (složení atmosféry, skleníkový efekt atd.);
- systémové znalosti (body zlomu, zpětné vazby, vědecká metoda a její limity atd.);
- vyhlídky a možnosti řešení (mitigační, adaptační opatření a jejich účinnost, možnost transformace);
- společensko-ekonomicko-mocenské (politické) souvislosti (lidský vliv na klimatický systém, propojení systémů, kdo má moc věci měnit?).

Srovnání s Petrovými cíli:

Co bylo inspirativní: posilování naší připravenosti na život v „zahřátém světě“, se zvýšeným rizikem přírodních katastrof, tedy důraz na resilienci; zahrnutí různých úrovní, tedy globální, národní, lokální, individuální; důraz na klimatickou spravedlnost

Co v nich scházelo: pohled na systémovou úroveň, souvislosti a propojenost jednotlivých jevů; řešení byla rámovaná buď jako mitigace, nebo adaptace, chyběla nám možnost transformace, tedy radikálnější změna společenského systému

Dovednosti – oblasti cílů:

- systémové myšlení – přemýšlet ve strukturách a chápat, jak se vzájemně ovlivňují;
- práce s informacemi – vyhledávat informace, ověřovat jejich pravdivost, rozlišovat fakta od názorů;
- komunikační dovednosti – umět věcně argumentovat, respektovat názory ostatních, znát a využívat základní principy nenásilné komunikace;
- práce s emocemi (vlastními i ostatních);
- projektové dovednosti – umět si pojmenovat cíl, naplánovat akci, spolupracovat s ostatními.

Srovnání: Cíle, které formuloval Petr, více propojují znalosti a dovednosti, některé z nich jsou ale až moc ambiciózní (např. cíl „Předvídá, odhaduje a vyhodnocuje dopady místních, národních a globálních činností.“).

Skupina 2

Pojmenování znalostí a dovedností je do jisté míry konkrétní a ne tak kontroverzní, zatímco u postojů (hodnot) a chování je hledání cílů značně obtížnější. Při snaze o formulaci oblastí cílů v těchto kategoriích jsme si kladli například tyto otázky: Jsou nějaké základní hodnoty, které nás v reakci na klimatickou krizi posunou? Co dělat, když jdou jednotlivé hodnoty proti sobě?

Postoje (hodnoty) – oblasti cílů:

- odpovědnost (osobní, komunitní, globální) – dle hesla „mysli globálně, jednej lokálně“;
- vědomí limitů antropocentrismu;
- hodnota spolupráce, participace, solidarity a ohleduplnosti;
- vědomí alternativy, multiperspektivity, mezigeneračního pohledu.

Chování – oblasti cílů:

- angažovanost (ochota angažovat se) – vím, že to má smysl, měla by být informovaná (na základě znalosti problematiky);
- schopnost reflexe (svého chování);
- dobrovolná skromnost;
- psychohygiena;
- v životních rozhodnutích (výběr zaměstnání, bydlení apod.) zohledňuji dopad na klima (budoucnost planety);
- schopnost adaptovat se na změny (společensky) a vzdělávat se (celoživotně).

Srovnání: Cíle, které formuloval Petr, jsou mnohem ambicióznější, ideologičtější a kontroverznější; je těžko představitelné, že na takto formulovaných cílech by byla někdy celospolečenská shoda (např. „Každý uzná, že výzva klimatické krize je tak velká, že bychom měli přehodnotit svůj světónázor.“). My jsme se snažili být v jazyce méně konfrontační.

ZE ZÁVĚREČNÉ DISKUZE

Petr: Slyším, že tady panuje shoda, že potřebujeme transformaci a že rámování řešení jako mitigace a adaptace nestačí. Otázkou je, jak cíle formulovat, aby bylo sdělení jasné, ale zároveň nepůsobily ultralevicově, radikálně či snílkovsky.

Tadeáš: Pro nadcházející dobu je důležitá schopnost bytí v nejistotě. To je v protikladu s tím, jak vypadá vzdělávací systém, který je hodně kontrolovaný a všechno je v něm předem dané. Současné vzdělávání nevede k práci v nejistotě. Když se bavíme o transformaci, momentálně nemáme model, kterým bychom jednoduše mohli ten současný nahradit. Lidé se ale třeba v debatách o nerůstu ptají, jak by taková společnost vypadala, a když jim člověk řekne, že jsou různé perspektivy, ale žádný hotový model, častokrát to odmítnou právě kvůli nejistotě. Cokoli, co je ještě v procesu vymýšlení, hrozně rychle zdiskreditují.

Míra: Cíle by měly vést k tomu, aby se lidé byli schopni uskromnit ve veřejném zájmu. A chovali se ohleduplně. Třeba takový poustevník v jeskyni se svíčkou má uhlíkovou stopu úplně minimální.

Tadeáš: Pak ale padáme do pastí individualizace problémů. Nemůžeme od lidí chtít, aby se obětovali a třeba nelétali, když letenky stojí pět eur. Chci říct, že vzdělávání by nemělo vést k tomu, aby byli lidé poustevníci, ale aby kritizovali systém a proměňovali ho tak, aby ekologické chování bylo lehčí a přístupnější než neekologické.

Petr: Vést k individuálním snahám nestačí, protože systém je převládající a snahy jednotlivců se ztratí. Jde o balancování – **vzdělávání by mělo vést jak ke změně na individuální úrovni, tak k proměně systému.**

Cíle klimatického vzdělávání se budou dále rozpracovávat v rámci pracovní skupiny pro klimatické vzdělávání pod Ministerstvem životního prostředí, kterou koordinuje Petr Daniš.

JAK VZDĚLÁVAT O KLIMATICKÉ KRIZI SKRZE OSOBNÍ PROŽITEK

*Záznam z diskuze, kterou vedla Zuzana Hroudová
Zpracovala Zuzana Hroudová*

*„Zažijte úchvatné výhledy...” Tohle se nám možná asociuje při slově **zážitek**. „... při návštěvě ostrova Klimatická krize!” Teď už to ale tak docela nesedí. A proto jsme se tam chtěli (stejně jako asi všichni na semináři) vydat a prozkoumat, co tedy zažít lze. Na našem bloku se nám úplně nepodařilo prakticky si vyzkoušet práci s prožitky, **a proto vás zvou k drobnému pokusu.***

Dejte si nyní pravou ruku přes hlavu na levé ucho a řekněte svoje jméno pozpátku. Jasně, i když zrovna sedíte mezi lidmi. A teď si zkuste zmapovat, co to ve vás vyvolává. Jste z toho nesví? Který nerv v těle vám cuká? Kam zaběhly myšlenky? Možná jste dokonce dezorientovaní z této pozvánky: co tím chce autorka říct? A teď to hlavní: co se z toho svého miniprožitku můžete naučit o klimatické krizi?

Jestli jste pokus nepřeskočili, možná se právě vynořujete ze zážitku nejistoty nebo neznáma. My jsme se na bloku zaměřili nejen na něj. Ale popořadě... Zajímalo nás, co se můžeme naučit o klimatické krizi pomocí prožitku a jak takový prožitek vůbec studentům či jiné skupině zprostředkovat. Možná že blábolit s rukou na hlavě není ta pravá cesta. Na úvod jsme se vydali za následující otázkou: **Co pro mě znamená osobní prožitek s ohledem na klimatickou krizi?**

Naše odpovědi:

- **proměny známého místa, kontakt se suchem a umíráním:** *Les za humny od loňska neexistuje. I chlapům u piva je do breku z pršícího zeleného jehličí.*
- **loučení se s vymírajícími druhy:** *Z množství hořících svíček za každý vymřelý druh jednu zhasínám.*
- **zážitky extrémního počasí, zásah do každodennosti:** *Přítalové deště mi znemožní jet navštívit přátele.*
- **fyzické prožitky krize:** *Po horkém a suchém dni cítím úpal.*
- **intenzita péče o potraviny:** *Vypelel jsem celý záhon květáků. Už nikdy doma nenechám zplsnivět zeleninu.*
- **zážitky zpochybňující automatické jednání:** *Otevírám konzervu rybiček poté, co jsem plavala v intimní blízkosti s mořským rybím hejnem.*
- **zvyšování senzitivity, soucitu:** *Zaostřím zrak na ježka u popelnice, který se přišel najíst lidského odpadu.*
- **setkání s příležitostmi pro transformaci:** *V mrtvých monokulturách vidím nálety, které je mění na něco živého, nového. (Nenásleduji však jen klišé?)*
- **zážitky aktivní spolupráce:** *Jsem součástí komunity s funkčními vztahy a vzájemnou důvěrou.*

Pokusila jsem se prožitky shrnout pod několik kategorií:

proměny truchlení změny odchody	neznámo nejistota nepředvídatelnost dezorientace	komplexnost orientace souvislosti logické spojitosti	provázanost vzájemná propojenost empatie neoddělitelnost	transformace naděje střípky možné pozitivní budoucnosti
---	--	--	--	---

Připadalo mi důležité (dříve než se člověk pustí do debat o metodách zážitkové či jiné pedagogiky) zmapovat si typy prožitků, se kterými se můžeme v souvislosti

s klimatickou krizí setkávat. Prožít si loučení s něčím, co kvůli proměnám odchází, je něco jiného než ocitnout se v nejistotě, bez viditelného stébla, jehož se lze chytit. To se liší od zážitku soustředění se na logické pochopení komplexních vztahů. Pochopení je však odlišné i od empatie a prožitku vzájemného propojení. A odděleně od těchto zážitků stojí také naděje v podobě setkání s příležitostmi pro transformaci. Všech pět kategorií je však s fenoménem klimatické krize spojeno a zprostředkujeme-li studentům jeden z prožitků, můžeme si ulehčit cestu k práci s tématem klimatické krize (a jejího přijetí a s reakcí na ni).

V reakci na schéma, diskuzi a nedostatek času jsme přistoupili k rychlému načrtnutí palety praktických aplikací. Zeptali jsme se sami sebe: **Co konkrétního můžeme dělat se třídou středoškoláků na třídením výjezdu do Předklášteří?**

Můžeme se zaměřit na proměny. Popovídáme si s jeptiškami o velice pestré historii kláštera. Ponoukneme studenty, ať zjistí, jak to tu vypadalo dřív, jak se tady žilo, kam se třeba chodilo nakupovat. Co je dnes jinak? Uspořádáme dotazníkový výzkum trhu práce, proměn nákupních praktik nebo dopravy. Anebo vezmeme studenty na výlet do lomu, kde uvidí radikální zásah do krajiny.

Můžeme se vrhnout do nejistoty. Společně zjistíme, jak tu dřív lidé pěstovali a jedli, a necháme studenty, aby byli soběstační a zajistili si vlastní jídlo – kolik si vykopou a připraví, tolik mohou sníst. Ziniciujeme debatu s nejasným výsledkem, například do poslední chvíle nebude jasné, kde mohou studenti spát. Společně zreflektujeme, jaké bylo být v neznámu.

Můžeme se ponořit do souvislostí a provázaností. Zjistíme, jak se tu projevuje globalizace, jaké má dopady na Předklášteří. Přizveme studenty k debatě mezi dřevorubcem a ochranářem. A co jim prostě odepřít na nějaký čas pitnou vodu a pak se moci bavit o suchu v novém kontextu?

Můžeme vytvářet smyslové a pocitové mapy. Zapišeme vjemy, nahrajeme zvuky, vyfotíme barvy, odposlechneme rozhovory v místní hospodě. Zmapujeme příjemné i nepříjemné pocity, teplotu, pachy a strachy. Propojíme si místní zkušenost s domovem a se sebou – s čím přijíždíme? Co nám to připomíná?

Můžeme odpozorovat dobrou praxi. Vydáme se udělat rozhovory do lokálního zahradnictví či na farmu.

Můžeme to celé propojit příběhem z místních legend či využít služeb lokálního průvodce.

Přestože jsme odcházeli trochu rozpačití, blok každému z nás otevřel alespoň malá dvířka k dalšímu přemýšlení. Důkazem jsou **otázky, které se objevovaly v průběhu a mířily někam dál či hlouběji:**

- Které zážitky lze zprostředkovat, a pomoci tak lidem přemýšlet nad jejich automatickým chováním?
- Může nás smutek lesníků nad suchými stromy posunout k vzájemnému porozumění se skupinou, která je jinak názorově „na druhém břehu“?
- Je potřeba rámovat příbuzná témata pod nálepkou „klimatická krize“? K čemu je to dobré?
- Jak nedávat návod na pět správných mitigačních akcí, ale podpořit lidi v reakcích, které budou vycházet z jejich nitra, z vnitřní motivace?
- Jak využít toho, že s lidmi nejvíce pohnou zážitky „na tělo“ (úpal, pršení jehličí)?

JAK VÉST STŘEDOŠKOLÁKY K VLASTNÍ AKCI

*Záznam z diskuze, kterou vedla Radoslava Krylová
Zpracovala Tereza Volmutová*

Tomuto bloku o den dříve tematicky předcházelo setkání, na kterém jsme se zabývali aktivismem a angažovaností ve vzdělávání. Ideou tohoto bloku bylo přijít s konkrétními tipy, jak se středoškoláky (spolu)pracovat.

PROČ TADY JSME, CO NÁS SEM PŘIVEDLO

Radka: Připravujeme program v Nesehnutí, kde chceme pracovat se středoškoláky, ale nemáme v týmu moc zkušeností, protože běžně pracujeme se staršími. Chtěla bych získat konkrétní tipy.

Soňa: Dělán „Jeden svět na školách“, kde je ke klimatu jenom jeden film. Chtěla bych, aby tam bylo víc takových, které o tématu otevrou diskuzi. Zároveň nechceme, aby to bylo něco těžkého, z čeho by byli studenti frustrovaní.

Míša: Učím na střední škole chov zvířat a tohle téma je potřeba do výuky přinášet.

Míla: Pracuju s cílovou skupinou, se středoškoláky. Chtěl bych tu načerpat zkušenosti a inspiraci.

Anička: V NaZemi přesně nad tímhle přemýšlíme – jak středoškoláky vést k vlastní akci. Jsem tu pro inspiraci.

Tadeáš: Jsem v tom stejném týmu v NaZemi. Mám zkušenosti s tím, jak středoškoláci vedli nějaké vlastní akce, a můžu je s vámi sdílet. Budu také vést jeden den na letní škole pro pedagogy a chtěl bych tam tohle téma přinést.

Bára A.: Pracuju s Radkou na projektu v Nesehnutí. Předtím jsme dělali projekt Akumulátor, kde jsme se o tohle snažili.

Barča: Vymysleli jsme si letní školu environmentalistiky pro středoškoláky a přijde mi smysluplné pracovat s touhle cílovkou.

Peťa: Jsem ve stejné lektorské skupině jako Anička a Tadeáš. Mám okolo toho hodně otázek: jak nevést k jednoduchým řešením? Jak podporovat, aby se středoškoláci víc propojovali mezi sebou? Vytváření vztahů mezi nimi totiž vnímám jako nutný předpoklad k akci. A nakonec: jak nedělat něco pro mladé lidi, ale s nimi – tak, abychom skutečně byli na jedné lodi a pracovali spolu? Nechci „pracovat s cílovou skupinou“.

Džestr: Jsem ve stejné skupině v NaZemi a chtěl bych vědět, jak vést lidi k tomu, aby „nedělali nic“, ale zároveň smysluplně.

Terka: Jsem ve stejné skupině v NaZemi.

Maroš: Jsem aktivní v kolektivu Limity jsme my. Středoškoláci, kteří s námi pracují, jsou většinou už namotivovaní, a tak je k tomu motivovat nemusíme, ale přemýšlím, jak k tomu vést i ostatní středoškoláky. Byl jsem externista v Lipce i v NaZemi.

Ad'a: Psala jsem maturitní práci na téma klimatická změna. V její praktické části jsem u nás na škole dělala 15 minut v každé třídě prezentaci k tématu. Hrozně mě to bavilo. Studenti se mi to často snažili shodit, ale stejně bych to chtěla dělat dál. Doufám, že tohle mi v tom pomůže.

ZKUŠENOSTI, KTERÉ MÁME

Jak se naše pokusy spolupracovat se studenty povedly a jakým překážkám jsme čelili?

Peta: Když chceme dělat akci ke konkrétnímu tématu, je potřeba mít **základní informace** a také uvědomění, že lidé **mají různé názory** – připustit si, že každý člověk vnímá svět osobitě, a nesnažit se to popřít.

Je dobré mít hlubší porozumění tomu, jak funguje globalizace a modernita. Tohle může dát dobré východisko pro to, abychom si uvědomili, že se můžeme **chytit do pastí**, jako jsou hegemonie, etnocentrismus nebo spasitelství. Přestaneme pak třeba studenty vést k nějaké konkrétní akci, ale povedeme je možná „jenom“ k péči o vztahy okolo, ke smysluplnému nicnedělání nebo k přemýšlení, a to může být to nejlepší, k čemu je vést.

Je důležité podporovat je v tom, co sami chtějí dělat, jako když jsme pomáhali s technickým zajištěním Fridays for Future, ale chceme i předávat zkušenosti, které máme. Za smysluplnou cestu považujeme **být průvodce v reflexi** toho, co se odehrálo. Dát jim support u akce, ale pak jim **předat svoje zkušenosti**.

Míla: Na Fakultě životního prostředí v Ústí nad Labem jsme se snažili podnítit vznik Fridays for Future, protože tam to trvalo déle než jinde. Nakonec to bylo docela úspěšné. Na první přednášku přišli sice jenom čtyři lidé, ale potom začali pořádat vlastní akce, stávky a tak podobně. **Není potřeba tolik lidí** na to, aby se něco dělo.

Soňa: Studenti často nemají motivaci věci dokončit, proto je fajn nějaké **průběžné sdílení**. Pomáhá také, když tam s nimi je nějaký **mentor, který dává podporu**.

Míša: Musím se rozhodovat, jestli brát ze svého předmětu, nebo mít konflikt s jinými učiteli. Moje zkušenosti s dětmi jsou takové, že nemají moc motivaci dělat něco po škole a radši by to dělali místo školy.

Ada: Mají mladí lidé vůbec potenciál být angažovaní? Moje generace je čím dál línější, s menší chutí něco dělat, přestože u spousty z nich není problém to, že by neměli dostatečnou podporu, například od rodičů. Já bych často chtěla uspořádat nějakou akci, ale mám strach, že to nezvládnu. Pomohl by mi **někdo, na koho se můžu obrátit a kdo má zkušenosti**.

Bára A.: Záleží na tom, jestli pracujeme s jednotlivci, nebo se skupinou, která se tvoří. **Budování vztahů ve skupině** je hrozně důležité. Ve třídách jsou lidi náhodně

a nemají a priori vztahy. Někdy má ale třída jednoho dva tahouny, kteří pak motivují ostatní. Na výšce je to potom lepší o to, že studenti mají společný zájem.

Mladí lidé často mají strach ze selhání. Je fajn, když **začnou na nějaké menší akci**, na které se to naučí, a pak na to navážou něčím větším.

Naše role by měla spočívat v dávání podpory, ale je otázka, jaká má být míra našeho zapojení, abychom to **nedělali za ně**.

Anička: Pomáhá **dlouhodobější kontinuální práce, setkávání se**. Tím se budují vztahy, ale také se líp dělají ty menší krůčky, které už se zmiňovaly.

Tadeáš: Rolí mentora je také snažit se jim **udržovat motivaci, zkontrolovat ty jednoduché věci**, bez kterých by projekt nebyl, a pomoci jim zpátky nahoru, když motivaci ztratí.

Následně jsme pojmenovali otázky, které nás v tuto chvíli v souvislosti s podporou studentů nejvíce pálí, a na další práci jsme se rozdělili do třech skupin podle toho, která z otázek nám byla nejbližší.

JAK PODPOŘIT SPOLUPRÁCI STUDENTŮ, KTERÍ AKTIVNÍ NEJSOU, S JINÝMI AKTÉRY

Ideální je mít malou skupinku studentů, kteří mají zápal, aby se pokusili identifikovat, co je problém, který mohou řešit v místě svého působení – něco, k čemu mají vztah. Mohou to zjistit u městských orgánů nebo spolupracovat s místními kulturními centry. Je dobré, když jsou první akce malé a pak se zvětšují postupně – na místní, regionální i národní úrovni. Skvělá jsou adaptační opatření na malém městě, například komunitní zahrady. V takových věcech se totiž dá dobře inspirovat z jiných měst. Také může být užitečné připojit se k něčemu, co už se děje. Nové skupiny musejí mít nejdřív zvládnutý proces vlastního fungování, což může být těžké.

JAKÉ TYPY AKCÍ JE MOŽNÉ REALIZOVAT

Dali jsme dohromady tipy na akce (směrem dovnitř i ven), které by mohli studenti realizovat a které můžeme doporučovat jim nebo pedagogům. Směrem dovnitř, na posilování vlastních kapacit to může být filmový klub, čtenářský klub, výlety na podporu dobrých vztahů nebo exkurze do již fungujících organizací. Směrem ven pak například usilovat o snižování množství masa ve školní jídelně, přimět školu,

aby se zapojila do komunitou podporovaného zemědělství, aby brala energii z obnovitelných zdrojů (což může ovlivnit i ostatní školy ve městě), založit komunitní zahradu, proměnit parkoviště na zelenou plochu a podobně.

JAK MŮŽEME STUDENTY PODPOROVAT HLOUBĚJI

Bavili jsme se s organizátory skautských kurzů a hodně z nich se domnívalo, že na podobných kurzech není prostor pro chyby ani pro vlastní iniciativu účastníků. Podobné zkušenosti máme i z Jednoho světa, kde metodiky vedou k tomu, aby si účastníci odnesli přesně to, co chceme. Všechno tohle způsobuje, že předáváme idealizovaný obraz sebe, ale rádi bychom se tomu už vyhnuli. Od otázek typu „co jim říkat, co mají dělat, jak, jaký má být výsledek“ se pomalu dostáváme k tomu, abychom pomáhali mladým lidem tvořit vztahy, narovnávat ty, které jsou pokřivené, a propojovali lidi, kteří jsou oddělení. Tím, jak sami fungujeme, modelujeme to, jak chceme, aby vypadal svět okolo nás, a chceme to modelovat víc. Kdyby všechny týmy, kterých jsme my sami součástí, modelovaly vztahy jinak, mnohem lépe by se nám to přenášelo dál, i na středoškoláky. Také spousta neziskových organizací funguje tak, že jsou lidé v nich unavení a za něčím se ženou. Jak pak chceme měnit svět, když sami fungujeme takhle?

I jazyk, který volíme, je důležitý. Když například říkáme, že chceme lidi aktivizovat, tvrdíme vlastně to, že studenti nejsou aktivní, že jsou líní a nedotáhnou věci do konce. Tím, co říkáme, současně tvoříme skutečnost.

ZE ZÁVĚREČNÝCH SLOV

Dá se jít rovnou ke vztahům a přeskočit témata?

Peťa: Pro mě jsou ta témata relevantní, protože celé je to o tom vztahovat se ke světu, ale v jiné podobě než přinášet tipy a řešení, co s tím.

Míša: Je pro mě důležité, jak vztah ke světu souvisí se vztahem k sobě.

Džestr: Beze smyslu a bez tématu nemá význam řešit vztahy, praktický cíl tam bude vždycky.

ZMĚNA PARADIGMATU V PŘEMÝŠLENÍ O ZMĚNĚ KLIMATU

*Záznam z diskuze, kterou vedli Zdeňka Voštová a Dan Vykoukal
Zpracoval Dan Vykoukal*

OTÁZKY DO PORADNÍHO KRUHU

Když se zastavíte, na chvíli se ponoříte do sebe a vzpomenete si, kdy jste začali vnímat klimatickou krizi, jaký příběh jste tomu přikládali? Jakým způsobem je třeba přeformulovat ten příběh? Proměňovaly se příběhy a přesvědčení ve vaší hlavě? A kde jste nyní? Co vnímáte, že je nyní to paradigma, ze kterého současná společnost vychází a které je třeba proměnit?

PARADIGMA MŮŽE BÝT:

- **úhlem pohledu, jakým se díváme na svět; barvou světla, která jej nasvěcuje.** Čím se to liší od teorie? Paradigma je něčím (co není vyvratitelné nebo dokazatelné), s čím se teorie plodí. Na půdě paradigmat se plodí teorie. Ve chvíli, kdy paradigma začne vychládat a přestane být aktuální, z něj už teorie nevznikají.
- **způsobem poznávání a náhledu světa.** Paradigma je pro mě **příběhem, který vyprávíme** o světě; příběhem člověka, jenž je oddělený od přírody; člověka, jenž má rozumovou složku silnější než složku emocionální; příběh o člověku jako o líném tvorů, kterého je potřeba motivovat.

KLIMATICKÁ ZMĚNA

Občas se stane, že teorie, které tvoříme, vyrostou do nefunkčního příběhu.

A to se možná nyní děje s teoriemi o potřebné změně. Možná naše porozumění stojí na špatné půdě, možná stavíme teorie a přístupy tak, abychom něco změnili, ale zachovali příběh růstu. Příběh o nekonečném růstu může být jedním z paradigmat, které vyprávíme a jsou někde v pozadí. Zvědomovat příběhy, jež jsou za změnou klimatu, je krokem k tomu, abychom mohli být kritickými aktéry v proměně klimatické změny.

STŘÍPKY PŘÍBĚHŮ Z DISKUZE

Zde nabízíme střípky sdílených osobních příběhů o vlastní proměně paradigmat. Čtěte je jakkoli – postupně, nebo na přeskáčku. Nehledejte linearitu ani kauzalitu.

... když klimatickou změnu do jisté míry přehlízíme, trochu tomu uhýbáme. Někdo to dokonce popírá, a tak je ve společnosti **implicitně schované to, jak závažné to je**. Ono je to tak závažné, že kdybychom si připustili důsledky, museli bychom vlastně úplně změnit svoje chování, celý svět. A my nevíme jak. Nejsme toho zrovna schopni. A není to proto, že jsme hloupí a nešikovní, ale protože je to těžké a nejsou tady žádné jednoduché volby. Je přirozená reakce, že to nevidíme nebo že máme tendenci to popírat.

... pamatuju si ten graf. Takový dlouhý a vpravo nahoře to hodně roste. Taková první informace. Hm, tak to je jeden z prvních problémů. Píšu si. Emoční reakce nízká. Takto to ve mně žilo dlouho. Bylo to na pozadí mého studia, žití, cestování, možná i víc. Pak se to přetavilo do toho, že to není jeden z problémů, který se dá vytáhnout ven a dívat se na něj samostatně, ale spíše že je to neuvěřitelný spletenec. Totální spletenec problémů. Takhle to ve mně žije teď, naprosto propojené se vším.

K paradigmatu, které by se mi líbilo začít opouštět: **nedívat se na klimatickou krizi jako na jeden parciální problém**, který si můžeme naplánovat, jak ho vyřešíme. I když v této skupině to tak možná není, je to tak v jiných projektech. Přijít k tomu, že to je provázané a že to není problém, který jde opravit, vyřešit a pak se vrátit do normálu, protože nejde opravit a nejde vyřešit a normál nebude.

... mám kamarády různě po světě a vděčím jim za to, že jsem si začal uvědomovat, že se něco děje. Kamarád z Brisbane psal, že jim dochází voda. Kamarádi z And my pak hlásí, že jim rok nepršelo a že se musí stěhovat. Kamarádi ze západní Afriky najednou hlásili, že tam, kde bylo 35 stupňů, je teď 40. Takže jsem si říkal, aha, něco se děje... Trvalo mi to tak dlouho... Myslel jsem si, že si zametu před vlastním prahem, nebudu mít auto, budu žít zero waste a lokálně a vyřeší to za mě politici a vědci. A pak se to dalo do pohybu. Pomáhaly mně osobní zkušenosti. Zažil jsem zahradničení v 45 stupních ve stínu a zjistil jsem, že to jde a jaké to je... Pak jsem na Novém Zélandu zjistil, že potraviny zdražily dvojnásobně, pak u korálových rájů, že je to mrtvé, a pak jsem byl na klimatické stávce v Oaklandu a tam mi to došlo. Že z té osobní roviny je změna vlastně hloupost, že je to blábol.

... když mluvím s lidmi z byznysu, představa nerůstu pro ně není negativní, ale nesrozumitelná. Mám firmu a 200 zaměstnanců. Co to znamená nerůst? Co to je prakticky? Spousta bezmoci pramení z toho, že nejsme schopni přeložit myšlenky do činů... Pro mě zajímavá věc – lingvisticky – je, že jedno z rámování, které dává smysl, je **designovat na 200 let dopředu**. A jedna dobrá ukázka, co to dělá, je, že to je aspoň nepřijatelné. Tam se začneme hádat, ale to je super, aspoň máme téma. A najednou je to nějakým způsobem představitelné – designovat výrobek s výrazně delším výhledem. Takže tohle dává smysl a s tímhle se pro mě pojí příběhy, které jsou silné... Nejsilnější příběh je odněkud z anglické univerzity, kde řešili přestavbu velké haly. A zjistili, že střecha byla vybudována z obrovských dubových trámů a že už takové nejsou k sehnání. Tak chvíli řešili, čím by to nahradili. Pak někoho napadlo zajít za správcem lesů univerzity. Správce lesů chvíli listoval v archivních materiálech a pak řekl: „Vaše trámy už jsou připraveny.“ Před 400 lety, když se stavěla hala, někdo zasadil les, který byl přímo určený k tomu, aby duby, které v něm vyrostou, byly za 400 let použity k opravě haly. To je příběh, který má velkou sílu ve schopnosti myslet dopředu. Možná to není tolik o růstu, nebo nerůstu, ale o přerámování příběhů, které si o tom říkáme, rámců, kterými o tom přemýšlíme. Ale možná je třeba najít ty, které jsou srozumitelné a které mají emoční sílu.

... v tu chvíli, kdy o sobě přestaneme uvažovat jako o individuích, ale jako o kolektivu, nekonečné, nesmrtelné cestě, která nikdy nekončí, pak prostě nikdo nebude uvažovat ve stylu „hele, mně je jedno, co se stane, až umřu“. A to je asi ten problém. Nikoho nezajímá, co se stane, až tu nebudeme.

... já jsem jezdila s Brontosaury a starala se o přírodu. Asi jsem věřila, že my, jako lidi, máme moc a sílu všechny problémy vyřešit a změnám klimatu se postavit. Pak si pamatuju, že u mě jednou přistál časopis Sedmá generace a někdo k tomu řekl: „To se jmenuje Sedmá generace proto, že lidi nejsou schopni myslet a přijímat zodpovědnost za svoje činy na víc jak sedm generací dopředu.“ A já jsem přemýšlela, že to není moc, těch sedm generací...

... začalo to na mě doléhat a byla jsem překvapená, na jaké neporozumění jsem narazila, když jsem se s tím svěřila na své terapii a jak to terapeut bagatelizoval. A pak, když jsem se v průběhu času přeorientovala, přestala jsem dělat právníčku a začala jsem dělat terapeutku, začala jsem nabízet podporu lidem, na které to doléhá, a byla jsem hrozně překvapená, že další terapeuti to vůbec nereflektují. Došlo mi, že to je paradigmatickým, jak nahlíží na svět: že vnímají jedince, jeho nitro a vše psychické odděleně od vnějšího světa; že všechno, co se v nás odehrává, má příčiny v tom vnitřním, v nějakém osobním příběhu, v našich lidských traumatech. Začala jsem vnímat oddělenost v psychologii... Že jsme individua, která si žijí svoje individuální příběhy, které jsou oddělené... Mysl máme oddělenou od těla, od emocí, jsme odděleni od přírody, odděleni jeden od druhého.

... velká spousta komunikace ve světě, ve kterém žijeme, oslovuje dítě. Všimněte si všech těch reklam, které říkají „uživej si“. Na chvíli zkuste přijmout představu, že máte v sobě různé osobnosti. Jedna z těch osobností je dítě a nějaká osobnost je dospělý, produktivní člověk. Má děti a stará se o ně. A nějaká osobnost je stařec. Možná je tichý, nemluvíme s ním, neumíme jej oslovit. Kdybychom si představili, že máme v sobě tyto vnitřní části, velká část komunikace oslovuje dítě v nás, které potřebuje růst. Růst je vnitřní potřebou dítěte. Dospělý nepotřebuje růst. Dospělý chce něco produkovat a postarat se o to. Je spíš hospodář. Stařec nepotřebuje ani hospodařit, jeho tématem je spíše odevzdávání. Jedna z myšlenek, jakým způsobem podpořit ten přechod, to přemýšlení nad něčím dlouhodobým, co není růst, ale něco jiného, je hledat způsoby, jak oslovovat ve společnosti, ale i mezi sebou jinou část naší osobnosti; řekněme vnitřního dospělého nebo vnitřního starce. Méně klást důraz na vnitřní dítě.

... vnímám mocenský problém, že lidi podléhají tlaku moci na jejich pudy a strachy. Pro mě je cílem a možností, jak budovat ten nový příběh, hledat hodnoty u lidí, kteří popírají klimatickou změnu nebo konzumují moc. Když se zeptáme těchto lidí, mnoho z nich řekne, že na přírodě jsme závislí. A vlastně ten příběh, jak bych ho rámoval, je, že s příběhem nadvlády člověka nad přírodou by většina lidí nesouhlasila; přírodu potřebujeme a ona jako by stojí nad námi. A tohle mi přijde důležité rozkrývat a na tom potom stavět dál.

... když jsem to začal řešit jako podstatné téma, také jsem to nějakou dobu vnímal jako jeden z problémů, o kterém učíme. Pak jsem to vnímal jako větší a podstatnější problém; lidé se to budou dozvídat, já udělám svůj díl práce ve vzdělávání, jiní lidé budou dělat jiné věci, a tak se to rozšíří jako pavučina v sociální síti (v původním významu slova). A pochopí, že to je vážný problém, že to budeme řešit. To bylo moje původní paradigma, které bych označil nějakou nálepkou jako naivní. Dneska to mám jinak... Tohle paradigma bych nazval nějakou marností, skepsí, beznadějí, ale zároveň je tam velká míra smíření. Není to beznaděj, ze které bych brečel do polštáře. Ale z informací, které sbírám, mám dojem, že jako globální společnost jsme v takovém stavu, ve kterém nejsme dostatečně mobilizovatelní, abychom problém takové komplexnosti dokázali řešit.

... já jsem chtěl sdílet **různé příběhy, které se rodí**. Je tam nějaká pluralita, je jich několik. Všechny nám můžou pomoci. Jeden z nich je **zelená prosperita**. Nemusíme být strašně dobrovolní a skromní úplně ve všem; tady jsou ohromné příležitosti. Můžeme přestavět společnost, můžeme jezdit vlaky s nulovými emisemi a mít pasivní domy. A tam je i ekonomická příležitost, byznysy mají co dělat, je víc zaměstnání. Je to příběh, který se dá vyprávět a mnoha lidem sedí. Další příběh je příběhem **lepšího světa**... Můj oblíbený výzkum z roku 2007 byl o štěstí, o štěstí mladých lidí. V bohatých společnostech se ukazuje, že lidi už nejsou vůbec šťastní. Třetí místo Indie, druhé místo Nigérie, první místo Indonésie. Ze zemí, které se účastnily výzkumu, byly evropské státy hluboce v průměru. Příběh můžeme postavit úplně jinak; jde o štěstí, o wellbeing, nejde o hromadné bohatství. Třetí příběh je **návrat do divočiny**. Když se v přírodě nechá kus místa, ona se tam vrací. Tady se nám vracejí vlci, to je krásné. Krajina se může proměnit, to je přece úžasné. A na to navazuje i čtvrtý příběh **zelené etiky**, která se hrozně proměňuje. Modernita byla definovaná Descartem, oddělená od přírody. A najednou se vrací pocit spojení, že jsme jedno a že nejde ničit přírodu. A začíná se uvažovat, že budou uzákoněny věci, jako je ekocida – něco jako genocida; že nejde jen tak odvézt kopec a posbírat uhlí, které leží na dně. V 70. letech vymysleli nové environmentální paradigma jako způsob, jak měřit environmentální postoje. Když ho dneska vyplní lidé, jsou už všichni v podstatě v novém environmentálním paradigmatu, už se ta změna do značné míry stala. Většina lidí chce chránit přírodu, většina lidí se identifikuje s tím, že bychom ji neměli ničit (globálně i v Čechách). Ale stejně tady nejsou příležitosti pro jednání. Je obrovské napětí mezi tím, že se tady ten postoj do značné míry proměňuje, ale není tady – není to převrácené se všemi důsledky, jak společnost funguje. A to obrovské napětí a deprese. Přejde mi zajímavé uvažovat, jak se revoluce přirovnává k těm obrovským změnám, které nastaly v historii – konec otroctví, konec komunismu. Přejde mi strašně zajímavé, jak to vypadá do poslední chvíle. Najednou během měsíce je v ulicích každý, miliony lidí. A podobným způsobem

narůstá přetlak nyní a je naděje, že to praskne. Prostě to praskne a budeme se divit, že jsme v ulicích všichni. Najednou tam uvidíme i sousedy, které jsme nečekali.

... mně se hrozně líbí slovo smíření, které jste říkali. Sám se k tomu snažím dopracovat. Ale nevnímám, že to je jako rezignace. Člověk může být smířený a vidět všechny ty hrůzy a data, podle kterých to vypadá, že to neskončí dobře, a stejně může mít temnou naději a dělat věci pro šanci, že se to otočí, i kdyby se to neotočilo. Protože je tam hodnota „jenom to dělat“. Radost pramení ze snažení, a i když se mi to nepovede, stálo to za to. Nějaká temná naděje je i v tom smíření.

... příběh o zelené budoucnosti se dá vyprávět, ale já už tomu nevěřím. Mluvím o opatřeních, která se dělají pro klima, na zvyšování účinnosti strojů a na snižování energie. To první je byznysová myšlenka. Jsou nějaké směrnice na účinnost uhelných elektráren, na účinnost automobilů. Tím automobilem, který je účinnější a méně spotřebuje, se jezdí. Takže přes ty ekonomické procesy je nakonec výsledkem, že je větší poptávka po fosilních zdrojích. A co se týče přechodu na obnovitelné zdroje energie, myslím si, že to není žádné řešení. Nechci tady rozebírat investice nebo CO₂, které se musí investovat na stavbu větrné turbíny, cement a další. Všechno je podporováno fosilními zdroji. Konceptně to nevede k řešení. Mrzí mě, že různé neziskovky a hnutí, které usilují o změnu klimatu, se zaměřily na tyto dva faktory, které podle mě nejsou řešením.

... představte si, co by se stalo, kdybyste udělali místo kampaně, která přesvědčuje ostatní, kampaň, která se ptá lidí: „Co byste rádi zanechali budoucím generacím?“ Čistě takové rámování otázky udělá „switch“. Představte si, co by se stalo, kdybychom na náměstí vyvěsili prádelní šňůry a lidé by tam dávali vzkazy. To vznesení tématu budoucnosti není složité. Stačí otázka a prostředí, ve kterém se to rozjede.

... vedle nových příběhů je ještě jeden nový příběh – apokalypsa. Jen chci říct, že apokalypsa v současné době není podpořena vědeckými fakty. To neznamená, že není třeba radikální změna a že to není špatné, ale stálo by za to udělat si exkurz. Abychom nezačali být apokalyptičtí jenom proto, že to je neuvěřitelně silná představa. Ona se v historii objevovala mnohokrát a lidská psychika k tomu má velké tendence. Pojdme vidět ty síly a pojdme s nimi zacházet moudře. Tím nechci snižovat urgentnost situace a vliv hrozby. Jen v tom pojdme být vědomější.

... mám dva obrazy, které mi v poslední době pomáhají dívat se na svět jinak nebo vyprávět jiný příběh. Možná nesouvisejí přímo s klimatem, ale pomáhají mi se k němu vztáhnout. Jeden je z Horního Jiřetína a druhý je ze školy. Do Horního Jiřetína jsme přijeli před třemi lety s lektorskou skupinou a dívali jsme se, jak je to velké a rozlehlé, kolik asi zabralo práce vytěžit to uhlí ze země a vykopat ho z toho

širokého dolu. Ten obraz mi zůstal v hlavě. Pak jsem se pročítal texty od V. E. Frankla, který píše o smyslu života, a vlastně se mi ten obraz spojil s tím, jak Viktor Emil mluví o smyslu; paradigma, které k tomu smyslu mám a nefungovalo, bylo chápat smysl jako něco, co musím z života vytěžit. Něco, co musím najít. Co musím najít jako fosilii, kterou vykopu nebo rozeberu, najdu esenci nebo stáhnou z těch oblaků dolů. Nebo když zanalyzuju druhého člověka a zjistím, kde je v něm ten smysl. Chápat smysl jako něco, co těžím, je něco, co za mě nefunguje. A s klimatickou změnou se mi to hodně propojuje, protože tam ve velké míře vycházíme z okolního zdroje, který těžíme. A ten jiný příběh o smyslu byl ne smysl vytěžit, ale vytvořit. Nejen být těžitelem smyslu, ale být jeho tvůrcem. Neříká se „tomu jsem dal smysl“ nebo „tomu jsem vetknul smysl“, ale říká se „to mi dává smysl“. Myslím, že to je škoda, protože by bylo dost zajímavé takhle změnit jazyk. Protože najednou nejsem ten, kdo si bere smysl ze života v sobě, a nejsem ten, kdo je na něm závislý, ale jsem ten, kdo ho dokáže vytvořit. A to je za mě poslání v době klimatické změny. Spíš vytvářet smysl než ho jenom hledat. Je to za mě mnohem víc osvobozující než na něm být závislý pouze jako na nějakém externím zdroji.

... škola. Týká se to metaforu mechanismu a stroje. Je to jako dívat se na dítě, dívat se na člověka jako na mechanismus, který rozebírám a ukládám do něho věci a poznatky, dávám mu do hlavy fragmentovaný celek světa, který má pojmout, porozumět mu a vrátit, až bude velký. Taková bankovka. Dám mu do hlavy bankovku, on ji promění a dá mi ji pak zpátky. Nebo prostě stroj, do kterého něco nasypu, on to rozmnoží a vrátí. A když si představím studenta jako stroj, nemůže vytvořit svět, který je živý a hezký. Nemůže mu vetknout krásu. Protože pokud ve škole přistupujeme ke studentům jako ke strojům, dostaneme zpátky jenom stroje. A tak bych chtěl přicházet k žákovi jako k člověku. Dostat do školy mystiku. Dostat tam subjektivitu. Potkat se s žákem jako s „Ty“, ne jako s „On“. Ne stroje, ale živáči.

... jako potenciální nové paradigma je podle mě strašně důležitá schopnost jenom být s tím, že nevíme. Přiznat si to neznámé, být s tím. Pořád nám tam padají řešení a nápady; to je super, to je jedna věc, ale věc druhá je integrovat je tady s tímhle, opravdu se zastavit a říct: „Ted fakt nevíme.“

... musíme se naučit spojovat zájmy přírody a zájmy pracujících.

POBYT V TĚLE SKRZE DIVADELNÍ TECHNIKY VOLNĚ SOUVISEJÍCÍ S KLIMATICKOU KRIZÍ

*Záznam ze zážitkového divadelního programu, který vedla Barbara Herucová
Zpracovala Barbara Herucová*

FORMÁT A ZÁMĚR BLOKU

Celý první den semináře jsem si všímala náznaků a poznámek směřujících k tomu, jak je důležité prožívat klimatickou krizi nejen v myšlenkách a v hlavě, ale i v těle. Proto jsem se rozhodla přispět tím, co znám z divadelní praxe a co se mi napojuje přímo na téma vzdělávání o klimatické krizi. Věřím, že divadlo může v této oblasti nabídnout mnohé, i když v dvouhodinovém prostoru jsme stihli jen malou ochutnávku.

Protože jsme víc dělali a prožívali, než diskutovali, je těžké zachytit přesně, co se na programu dělo. Potkalo se nás sedm. Vyklidili jsme z místnosti židle a křesla, abychom měli co nejvíc prostoru, vyzuli jsme si boty, aby se nám volněji hýbalo, a užili jsme si osvěžující čas plný smíchu a inspirace.

Pro tento program jsme se se zúčastněnými domluvili, že opustíme formát open space a budeme fungovat jako na workshopu, kdy já přináším aktivity a impulzy a provádím ostatní zkušeností, kterou následně společně reflektujeme.

CO JSME SI VYZKOUŠELI

Začali jsme otázkou „**Jak se teď cítíš?**“, vyjádřenou pomocí pohybu a zvuku. Postupně po kruhu jsme přinesli svůj pohyb a zvuk, který všichni zopakovali. Cvičení podporuje empatii a vcítění do ostatních (díky opakování pohybu a zvuku máme možnost přes své tělo nahlédnout do prožívání někoho jiného, i když jenom na moment) a zároveň uvolňuje atmosféru a ukazuje, že jsme v bezpečném prostoru, kde dělat „divné“ pohyby a zvuky je podporováno, nikoli odsuzováno.

Pro naladění se na ostatní jsme se věnovali ještě jedné aktivitě – tzv. **stleskávačce**. Začíná se jednoduše: lidé stojící v kruhu si jedním směrem posílají signál v podobě společného tlesknutí (dva lidé otočení k sobě tlesknou ve stejný moment). Postupně hledáme společný rytmus tleskání – pohybu signálu po kruhu – a následně přinášíme další vrstvy. Těmi jsou změna směru posílání signálu, přičemž stále jdeme po kruhu, a posílání signálu komukoli přes kruh.

Třetí aktivita – „**ruka vede nos**“ (jeden z dvojice vede rukou nos toho druhého) – rozhýbala těla a nechala nás narušit běžné pohybové vzorce, které nás provázejí každý den. Na konci každá dvojice zůstala v poloze, kterou si zvolila jako závěrečnou, a my ostatní jsme se na ně postupně dívali. Nejdříve jsme dvojici nabízeli čisté pozorování (Co vidíme?) a pak interpretace (Co v tom vidíme? Co si představujeme za tím, co vidíme?). Diskurz kolem klimatické krize je plný názorů, které se často předkládají jako fakta. Trénink rozlišování, co je pozorování, a co naopak naše interpretace, může být užitečným pomocníkem v době, kdy emoce a názory převažují nad fakty.

Množství názorů a pohledů na určitou jednoduchou věc jsme si metaforicky zkusili i v aktivitě „**kolik A je v jednom A**“. Používali jsme zvuky samohlásek a každý je mohl po svém interpretovat pomocí svého těla a intonace hlasu. Od bazálních zvuků jsme se posunuli k „ano“ a „ne“ a pak k emocemi podbarveným větám, které nám přijdou na mysl, když se řekne klimatická krize.

Emoce a jejich prožívání se staly naší další zastávkou. Vytvářeli jsme z vlastních těl **sochy** podle toho, jak si představujeme své prožívání určité emoce. Nevyjadřovali jsme, jak vypadáme zaplaveni emocí, ale jak si toto prožívání představujeme. Každá socha je jiná, i když někdy mají napříč skupinou podobné fragmenty. V soše

jsme vždy setrvali a dali si čas pro hledání, kde má ta která emoce centrum, odkud vyvěrá a kde ji cítíme nejintenzivněji, přičemž to může být jedno místo, ale i více míst v našem těle. Udělat si čas pro poznání a pochopení svých emocí je osvěžující. Porozumění tomu, kde který pocit „sídlí“, může být prospěšné pro detekci zárodků a prvních „příznaků“ emoce. Díky tomu je můžeme efektivněji komunikovat a vyjadřovat, a zabránit tak neuváženému jednání v afektu. Klimatická krize je spojena s nespočtem emocí u všech lidí – od vědců a aktivistů až po popírače. Jejich vědomé prožívání a jasné vyjadřování nám může usnadnit každodenní život i náročné konfliktní situace.

Poslední aktivita, které jsme se věnovali, spočívala ve **vytváření společných obrazů** pomocí našich těl. Střídání na základě impulsů vycházejících z těla spíše než z rozhodnutí hlavy a navazování jeden na druhého vytvořilo jakýsi film, který jsme následně interpretovali a popisovali. Každý viděl něco jiného, což byl jeden z benefitů – slyšet a uvědomit si, že každý člověk má svůj unikátní pohled na svět. Zároveň jsme díky tomuto zážitku poznali sílu imaginace a nekonečno možných příběhů, které máme kolem sebe, i těch, jež nás (snad) čekají v budoucnosti.

POHLED ÚČASTNICE HANY

Co jsem si uvědomila díky workshopu s Barbarou Herucovou?

Že je třeba na všech úrovních trénovat co nejpřesnější slovní popis. Dovede nás to k lepšímu vyjadřování a domněnky a vlastní interpretace pak nebudou mít místo, zvláště ve škole.

Že je důležitý humor.

Že jsou důležitá hlasová cvičení, která nás naučí pozorněji se soustředit a naslouchat. Naučí nás také, čemu dává vypravěč přednost a na co klade důraz. Intonace má obrovskou váhu – každá věta se dá říct jinak a s jiným důrazem na slova.

Že technika „ruka vede nos“ je důležitá pro trénování koncentrace a odpovědnosti za druhé.

Že kreativní interpretace jsou vynikající. Každý z nás vidí jinak, a přesto to nutně nemusí být špatně. Zároveň se učíme nehodnotit ve světě zaměřeném na výkon a také se učíme toleranci!

To všechno má obrovský přesah do reálného života i do školy.

VÝBĚR Z METODIKY VZDĚLÁVACÍ LEKCE NAZEMI O KLIMATICKÉ ZMĚNĚ

*Záznam z bloku, který vedl Jaroslav Novotný
Zpracoval Jaroslav Novotný*

Tým lektorů z NaZemi vytvořil během roku 2019 metodiku čtyřhodinové interaktivní vzdělávací lekce o klimatické změně pro studenty středních škol. Lekce může být zajímavou inspirací pro všechny pedagogy, kteří si kladou otázku, jak o tomto tématu vzdělávat. Z tohoto důvodu ji Jaroslav spolu s dalšími lektory, kteří se na tvorbě podíleli, představil ostatním a nechal účastníky ptát se a diskutovat o zvoleném formátu, o zkušenostech z realizací a o úskalích, s nimiž se při tvorbě lektorů potýkali.

VÝCHODISKA PRO TVORBU LEKCE

Na samotném začátku tvorby lekce bylo velice obtížné shodnout se, co je možné a účelné studentům předat. Téma změny klimatu je tak komplexní a k relevantní

diskuzi je potřeba tolik dat, že jednotlivec téma nutně nahlíží jen z úzkého spektra. Do debat o změně klimatu pak každý přichází z velmi odlišného prostředí, s různými informacemi, interpretacemi a názory. Nejen kvůli časové ohraničenosti byl pro lekci zvolen formát s méně fakty, zato více prozkoumávající osobní vnímání tématu, postoje i mechanismy, v jakých naše společnost funguje při hledání řešení.

Důležitým pedagogickým vodítkem je rozlišování pojmů klimatická ZMĚNA (dále KZ) a KRIZE (dále KK). Změna je pojmenování jevu, který probíhá neustále, a krize je pak interpretací tohoto jevu, volající po řešení. KZ je tedy fakt, kdežto KK je už nutně názorově zabarvená. Bez tohoto rozlišování může dojít ke komunikačním bariérám.

STRUKTURA A OBSAH LEKCE

Lekce je tvořena ze čtyř bloků, které lze při realizaci flexibilně oddělovat nebo vynechávat podle časových možností a preferencí témat, jež chce pedagog akcentovat. Podobně lze zkracovat nebo prodlužovat i samotné bloky a jednotlivé aktivity. Pro zájemce bude celá metodika v brzké době volně ke stažení ve výukových materiálech na webu NaZemi, a proto je zde popsána pouze stručně.

- Sběr názorů o klimatu, vzhled do tématu a jeho kontroverznosti
- Mechanismy, které brání nebo podporují řešení ve společnosti v duchu spolupráce
- V čem spočívá klimatická krize? Jaký je současný stav?
- Ukotvení postojů, hledání možných řešení klimatické krize

První blok je ohledáním, co pro účastníky pojmy jako KK a KZ znamenají, a dále aktivním vymezením vůči konkrétním tvrzením, se kterými se dnes můžeme v této problematice setkat. Děje se tak formou aktivní diskuze, prostorového vymezení vlastního postoje v místnosti vůči ostatním a krátké reflexe s uspořádáním myšlenek.

Druhý blok je jednou z nejnosnějších částí programu. Jde o modelování situace formou interaktivní hry, v níž se účastníci ve skupinách snaží postavit co nejvyšší věž s nedostatkem společných zdrojů a určitými pravidly, což nutně nabádá ke spolupráci v týmech a jasně poukazuje na obtížnost efektivně se spojit a komunikovat při hledání řešení. V obsáhlé reflexi se pak průběh hry připodobňuje k reálným snahám, jak se naše společnost s KK snaží vypořádat. Ze zkušeností je tato část programu velmi funkční i oblíbená.

Třetí blok je společným seznámením s fakty metodou skládkového učení s výběrem nejzásadnějších informací současného stavu KK ve čtyřech textech: dopady KK (základní klimatologické údaje), příčiny KZ 1 (společenský vývoj, ekonomický růst), příčiny KZ 2 (vývoj teploty na Zemi, antropocén) a reakce na KK (mezinárodní úmluvy, hnutí). Účastníci tak dostanou základní penzum dat, pomocí něhož se mohou v tématu lépe zorientovat.

Čtvrtý blok je pokusem o ukotvení vlastních postojů a vstupem do hledání možných řešení KK jak v individuální, tak ve společenské rovině. Nejde v něm o představení konkrétního výčtu alternativního chování nebo postupů, ale spíše o kritické vykročení a uchopení zásadních problémů týkajících se KK.

Celá lekce je neustále se vyvíjejícím a živým materiálem, se kterým lektori pracují na základě individuálních potřeb účastníků. Metody se tedy tvarují a zkoušejí v různých variantách podle času, chuti a možností vymezených pro danou realizaci.

JAK PŘINÁŠET EKONOMICKÉ SOUVISLOSTI DO VZDĚLÁVÁNÍ O KLIMATICKÉ ZMĚNĚ

*Záznam z diskuze, kterou vedl Tadeáš Žďárský
Zpracovala Eliška Hanzlová*

Environmentální vzdělávání často čerpá informace hlavně z přírodních věd, a Tadeášovi v něm proto chybí nějaká hlubší socioekonomická analýza, která by šla po samotných příčinách environmentální a klimatické krize. Záměrem tohoto bloku bylo zamyslet se nad hlavními myšlenkami tzv. „nerůstu“ a nad možnostmi, jak dostat ekonomické souvislosti tržního systému do vzdělání tak, aby to nebylo jen teoretické faktické téma. Skupina se měla zamyslet i nad jiným, řekněme „prožitkovějším“ pojetím.

Blok jsme zahájili mapováním, jaké mají účastníci o tématu povědomí a porozumění a jaká je jejich motivace se mu věnovat. Protože jsme zjistili, že by se nám trocha teorie pro další práci hodila, věnoval se Tadeáš v prostřední části programu základním myšlenkám teorie nerůstu a teprve potom jsme ve dvou skupinách diskutovali a navrhovali, jak s ekonomickými souvislostmi ve vzdělávání naložit.

CO UŽ O NERŮSTU VÍME (NEBO SI MYSLÍME, ŽE VÍME)

- Nerůst lze nazvat plánovaným útlumem – v jádru růstu je totiž rostoucí potřeba, vše je nastaveno na zmnožování kapacit, výstupů a produktů. Nerůst je o proměně tohoto nastavení – uvědomit si, že máme dostatek, a nastavit si v životě i ve společnosti jiný cíl než růst, přeorientovat se.
- Na individuální úrovni to znamená postavit život na jiné hodnotě než na konzumu.
- Co je cílem nerůstu? Snížit materiálovou a energetickou spotřebu a zůstat na hodnotě, která je dostačující. Najít optimální výrobu toho, co potřebujeme, abychom mohli fungovat a aby se netočila spirála nadbytečné výroby.
- Udržitelnost – ne udržitelný rozvoj (což je koncept, který stále počítá s růstem), ale udržitelnost ekosystémů, zachování biodiverzity, aby země byla schopna obnovovat zdroje průběžně, nikoli na dluh. Zásadní hodnotou je, že se nevyčerpávají zdroje a neomezují se možnosti dalších generací. Nyní žijeme na úkor budoucnosti.
- Chápání a přiznání limitů přírodních zdrojů – člověk si vždy umí nějak poradit, problém obejít, vymyslet novou technologii, stále panuje technologický optimismus. Ale i lidem může dojít imaginace a technologie, nejsme bezlimitní.
- Není to jen o racionálních vypočítaných věcech, ale i o intuitivním respektu ke svému okolí a místu k životu, kde jsem jednotka celku. Je třeba přestat vnímat přírodu čistě jako zdroj. Kromě prostředí, v němž žijeme, se to týká i lidí a společnosti, která má jako základní hodnotu socioekonomickou spravedlnost.
- Nerůst lze vnímat i jako „méně práce“ (v současném nastavení vede rozvoj technologií a robotizace k větší výrobě, aby se nerušila pracovní místa). Od soutěže se posuneme ke spolupráci a změníme pohled na společenskou hodnotu práce.
- Dalším rozměrem nerůstu je lokalizovanější demokracie než současný systém a diskuze o limitech, jak velké může mít někdo bohatství a jakou může mít moc.
- Existuje už dost výzkumů, jejichž výstupem je zjištění, že větší množství spotřeby nevede k větší spokojenosti lidí. Na druhou stranu není dobré idealizovat chudobu, neboť existuje i spodní limit – určité množství peněz opravdu zajišťuje spokojenost.
- Přerámování jazyka, kterým mluvíme o rozvoji, a správné chápání ze strany společnosti; technologický a další pokrok (kvalita) versus rozvoj spotřeby (kvantita) – hodnoty konzumu, které rozšířila euroamerická „civilizace“. Někteří lidé mají pocit, že jde o prosazování myšlenky „zpátky na stromy a do jeskyň“, a proto je potřeba jasně pojmenovat, že cílem je kvalita života každého, což neznamená omezování technologického a jiného pokroku.
- Kritika hegemonie – jednoho náhledu na svět, který je šířen a nekriticky přijímán.

ZÁKLADNÍ MYŠLENKY TEORIE NERŮSTU

Když ekonomika roste, ničíme přírodu a vypouštíme emise; když neroste, tak kolabuje a lidé přicházejí o práci. Dá se říci, že tohle je základní dilema, které je třeba vyřešit. Současný systém rostoucí ekonomiky je podrobován kritice, protože není udržitelný a je postaven na nefunkčních předpokladech, například že když bude růst, budou se snižovat ekonomické nerovnosti mezi lidmi. To se ale neděje, nůžky se stále rozevírají a ekonomická moc se soustředí v čím dál menším počtu rukou. Kromě toho nedochází k dalším slibovaným výhodám, jako je řešení ekologických problémů a vyšší kvalita života pro všechny. Minimální růst ekonomiky, o který se státy snaží, se pohybuje kolem 3 % ročně. To znamená, že každý rok by celosvětový obrat musel narůst o rozpočet Velké Británie (nicméně další rok ještě o kousek více). To by znamenalo, že asi za dvacet let by celosvětová ekonomika musela být dvakrát větší než nyní.

Mnoho vědeckých studií potvrzuje, že takový růst není možný (již dnes žijeme na úkor budoucích generací, spotřebujeme více zdrojů, než je možné za jeden rok na planetě obnovit) a že jedinou cestou je růst zastavit. Hnutí nerůstu nelze pojmenovat jako jeden proud, ve kterém všichni myslí stejně a prosazují stejné strategie. Jde spíše o proud, kde se směřuje stejným směrem, ale různými cestami. Základní myšlenkou je, že je nutné odhodit starý způsob přemýšlení a hledat řešení „out of the box“. Nebát se tvořit vizi alternativního světa – „lepší svět je možný“.

Nerůst lze zjednodušeně definovat jako spravedlivé a plánované snižování produkce a spotřeby, které zvyšuje kvalitu života a snižuje dopad na životní prostředí. Zatímco koncept staré ekonomie je založen na hodnotách, jako je růst, globalizace, příroda jako zdroj, individualismus, spotřebitelství, univerzalismus a ekonomická svoboda, nová ekonomie vyznává hodnoty, jako je naplnění základních potřeb a wellbeing, otevřená lokalizace, příroda s vnitřní hodnotou (ne tou finanční), komunita, občanství, diverzita a ekonomická demokracie.

K uvedení této nové ekonomie by však bylo potřeba velmi významného, v podstatě radikálního „paradigm shift“, změny myšlení. Nejde o úvahy typu „co bychom mohli omezit ve své spotřebě“, ale „jak jinak bychom žili“. Jde o změnu postojů k práci, kterou vykonáváme, k penězům, které utrácíme, ke svému volnému času, k lidem okolo, k životnímu prostředí.

Uvést v praxi experimenty, jež v některých částech světa už běží, například univerzální příjem. Nebát se takových experimentů, sdílet zkušenosti v rámci celého světa, shodnout se na společném postupu mezi státy, jít ke stejným cílům podle možností daných zemí. Každý experiment je lepší než rádobý řešení ve stávajícím

systému, který se dál valí svým tempem beze snahy o změnu. V podstatě, alespoň podle vědeckých dat, nám nezbyvá než se do toho pustit – bylo by lepší, kdyby dané změny byly plánované a řízené, než kdyby byly vynucené katastrofou.

Nerůst věří v demokracii a v to, že změny mají přicházet „zespodu“, že lidé si je musejí sami vydobýt a prosadit. Orientuje se na ekonomickou spravedlnost a říká, že chudí by měli nejvíce profitovat z nově přijatých opatření. Nevěří v samospásnost tržního mechanismu, jenž je založen na soutěži a rivalitě. Chce „spotřebitele“ nahradit „občanem“, který v demokratických procesech spolurozhoduje o tom, jak se nakládá se zdroji, výrobou apod.

Tyto myšlenky v naší zemi vyvolávají efekt rudého hadru na býka – lidé si podobné přístupy často spojují s érou vlády komunistické strany, protože jsou zatíženi minulou zkušeností, která nebyla funkční. Odhlížíjí od faktu, že tato éra nebyla demokratická a snažila se veškerou výrobu a spotřebu plánovat centrálně, tedy neefektivně a pomalu.

V jistém ohledu by byla výroba odvozena od limitů životního prostředí – například obchodování s fosilními palivy, hovězím masem či soukromými letadly by muselo projít velkým útlumem, samozřejmě se značnou podporou pro lidi, kteří budou potřebovat rekvalifikaci. Jde tedy spíše o cestu limitů, jasně a mezinárodně nastavených, jako jsou různé typy daní, které zajistí, že produkty budou stát skutečnou výši nákladů na jejich výrobu, tedy včetně externalit, jež se dnes do ceny málokdy započítávají.

Opatření, která by mohla směřovat k nerůstu, jenž není na úkor lidí, se pohybují ve třech oblastech návrhů:

- environmentální opatření – limity na spotřebu zdrojů, environmentální daně na neobnovitelné zdroje, uhlíková daň atd.;
- sociální opatření – nepodmíněný základní příjem, kratší pracovní doba, stanovený maximální příjem atd.;
- ekonomická opatření – změna bankovníctví a vzniku peněz (úrok generuje potřebu růstu), například společensky odpovědné podnikání, omezení marketingu, lokální měny, etické banky atd.

PŘEDSTAVENÍ MYŠLENEK KE VZDĚLÁVACÍM AKTIVITÁM

Zadání:

Ujasnit si, kterou klíčovou myšlenku chceme předat.

Zamyslet se, jak metodicky dosáhnout nějakého cíle – generovat nápady.

Skupina A

- Diskutovali jsme o tom, že se nechceme negativně vymezovat proti růstu, ale směřovat přemýšlení k pozitivním věcem. Uvažovali jsme například o nějakém zobrazení externalit, ale možná je lepší cestou mluvit o tom, že ne všechno se dá vyčíslit.
- To nás vedlo k uvažování o aktivitě, v níž bychom se s účastníky mohli bavit o hodnotách – jakých hodnot si účastníci cení obecně a jak jsou dle jejich názoru naplňované ve společnosti. Na vybraných hodnotách by se dalo ukázat, že v ekonomice růstu se jim příliš nedaří, a ilustrovat, jak by se daly naplňovat, pokud bychom šli cestou nerůstu (příkladem je třeba čas strávený s rodinou či přáteli, který je omezován různými vlivy).
- Není potřeba dětem/účastníkům vysvětlovat teorii, ale měli bychom se soustředit spíše na to, jak žijeme a jak bychom žít chtěli/mohli.
- Pojetí hodně záleží na věku cílové skupiny – existuje předpoklad, že středoškolák už by mohl vědět, že teorie růstu je jen jedním z více možných pohledů na ekonomiku.
- Nebylo jednoduché si na začátku stanovit, co nejdůležitějšího bychom chtěli předat.

Skupina B

- Začali jsme vzpomínáním na různé aktivity, které jsme zažili a které by mohly pomoci ilustrovat některé ekonomické principy. Známe několik aktivit, jež se nějakým způsobem zaměřují na priority s cílem ujasnit si hodnoty v životě, které směřují ke spokojenosti (varianty aktivity *let balónem*).
- Následně jsme se věnovali nápadům, jak ilustrovat nárůst spotřeby a uvědomit si, že je strašně rychlý a neudržitelný. Několik nápadů v bodech a poznámkách:
 - Práce s matematickými výpočty, které se pro lepší představu rovnou znázorňují graficky
 - Hra na komunitu, která má omezené zdroje a neví, kolik má čeho k dispozici; časem se dopracuje k tomu, že zdroje docházejí, a musí řešit, jak postupovat dál
 - Příkladem tohoto principu je hra založená na teorii nazvané „tragédie obecní pastviny“ (viz zdroje) – pro naše účely lze posunout stejný princip do rámce firem a světa (např. „těžba“ lesa, konkrétního fyzického, na kolik kol nám to bude stačit)

- Jako zajímavý princip se nám zdá vizualizace exponenciálního nárůstu spotřeby za každý rok ve skutečném lese; účastníci na začátku vidí roční spotřebu (stromy označené např. fáborky) a odhadují, kolik let jim les vydrží; postupně ubíhají další roky a označují se další části lesa, ale každý rok spotřeba lesa roste o 3 % (což účastníci předem nevěděli), posunujeme se lesem, dokud není celý „spotřebovaný“; na konci proběhne porovnání výsledků s odhadem – je odhalen každoroční nárůst spotřeby daný potřebou růstu; v reflexi se pracuje s aha efektem
- Další část diskuze jsme věnovali tématu peněz – „peníze jako víra“ – zde nám vystala myšlenka simulační hry, jejímž principem by bylo dohadování se o ceně věci a odhalení, že hodnota je relativní a může být značně subjektivní.
 - Různá platidla – zástupci různých „kultur“ nebo lidských skupin – přinášejí věci (produkty, služby apod.) na prodej/směnu; musejí se dohodnout, co za co vyměnit (každý může považovat za hodnotné něco jiného, příklad pravekého směnného obchodu)
 - Účastníci donesou věci ke směně (produkty, služby apod.) a následně se bavíme o tom, která z nabízených věcí by byla u všech chtěná – ta by symbolizovala uznávanou hodnotu, k níž by se pak vztahovala hodnota ostatních nabízených věcí
 - Platidlo je lidská dohoda, nikoli skutečná cennost (potištěný papírek, kolečko kovu)

DALŠÍ ZDROJE K TÉMATU

- Dokument [Fairytale of Growth](#) (2020)
- Podcast [Kapitalx](#) – enviro sekcia Klimax (SR)
- Podcast [Trhlina](#) – Limity jsme my (ČR)
- [Upstream](#) – kvalitní podcast o změně paradigmatu v ekonomickém myšlení
- Kniha Degrowth. A Vocabulary for a new era
- Kniha Pluriverse. A Post-Development Dictionary

ODKAZY K AKTIVITÁM ZMÍNĚNÝM V TEXTU

- Let Balónem – popis aktivity na metodickém portálu Výchovy k občanství: <http://www.vychovakobcanstvi.cz/pvo/aktivity-k-lidskym-pravum-aktivity-uvvedene-v-lekci-jsou-vhodne-pro-vsechny-typy-skol-zs-sos-gym-uprava-je-individualni>
- Tragédie obecní pastviny
 - vysvětlení teorie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Trag%C3%A9die_ob%C4%8Diny#Trag%C3%A9die_obecn%C3%AD_pastviny_v_teorii_her
 - popis herní aktivity založené na tomto principu – Zážitkové výukové programy (Radek Pelánek, Portál, 2010); stručně lze najít pod heslem „pastvina“ zde: <http://www.radekpelanek.cz/?zvp>

STRATEGICKÉ MAPOVÁNÍ ČESKÉ ENVIRONMENTÁLNÍ SCÉNY

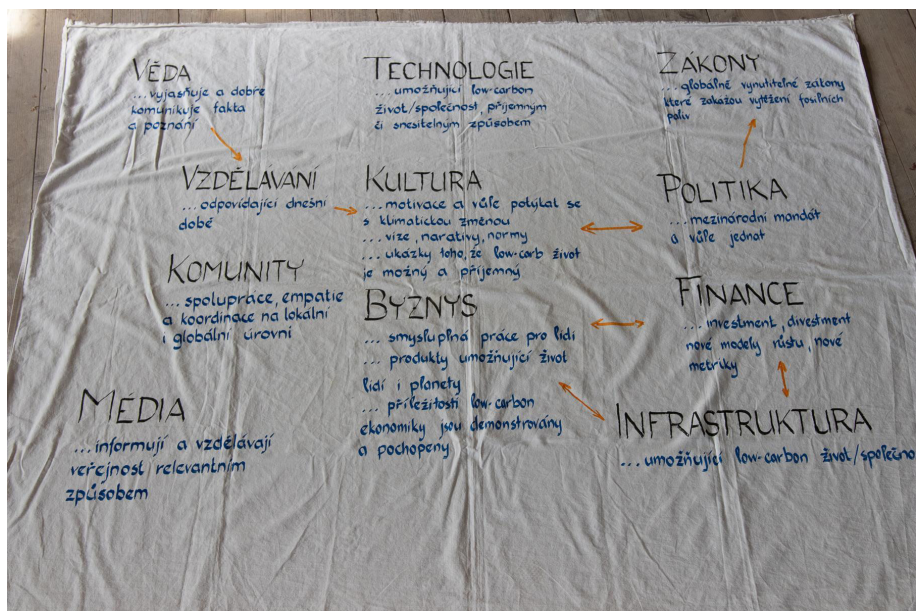
*Záznam z bloku, který vedl Ondráš Přibyla
Zpracovala Lucie Smolková*

Dobrá mapa scény probíhající hry a porozumění hernímu poli nám může pomoci lépe **vymezit prostor našeho vlivu** a **stanovovat si cíle** přiměřené vlastním možnostem. **Hledat pákové body a realizovatelné akce, oslovovat smysluplné spojení a diskutovat strategie.** V příspěvku vás provedeme třemi částmi procesu mapování: 1. oblasti změny aneb kdo všechno je pro změnu potřeba; 2. Wardleyho prototypy aneb jakým procesem prochází přijetí změn; a 3. vyvozování nejbližší realizovatelné akce směřující k vytyčenému záměru. Cílem, pro který jsme mapování dělali, byl přechod na nízkouhlíkovou společnost, ale dá se to uplatnit na jakékoli jiné téma. Až na některé důležité poznámky v textu nenajdete záznamy z diskuzí ani ukázky map, které jsme zpracovávali ve skupinách. Text má ambici navést čtenáře k vytvoření vlastní mapy. Nebojte se toho a mapujte! My jsme to pod vedením Ondráše dělali následovně.

MŮJ VLIV A MÍSTO V MAPĚ ZMĚNY

Byla před nás položena následující mapa a čtyři otázky. Projděte si mapu a zkuste si na ně odpovědět také. (Doplňující informace k mapě jsou pod obrázkem.)

1. Kde se v rámci mapy nacházím?
2. Jaké oblasti svojí činností ovlivňuji či mohu ovlivňovat?
3. Zaujalo mě něco na mapě? Doplnil/a bych ji nějak?
4. Ve kterých oblastech pozoruji změny za poslední dekádu? Jaké?

Mapa zachycuje oblasti lidského působení, ve kterých musí nastat změna, abychom směřovali k nízkouhlíkové společnosti. Předloha mapy pochází z knihy *There is no planet B*, jejímž autorem je Mike Berners-Lee.

Pro porozumění pojmům na mapě slouží popisky pod nimi. Více bych rozvedla pouze to, jak je v kontextu mapy chápána kultura. Nejedná se totiž o divadla, muzea atp. Kulturou je zde myšlen soubor převládajících sdílených mentálních vzorců a stereotypů společnosti, ze kterých vychází přístup k řešení problémů, vztahování se ke světu a životu vůbec. Je velmi odlišné, když je východiskem pro akce sdílený kulturní příběh typu „jsme oběť a neustálý trpitel dějin“, „jsme viník, který by měl odčinit své skutky“, „naši lidé ještě sami nemají dost, tak proč bychom se měli

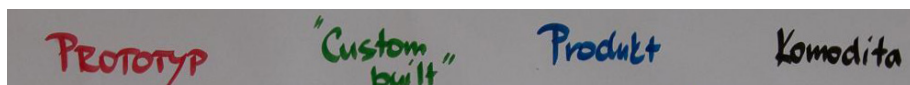
zajímat o cizí“ nebo „řešit klimatické změny je naše odpovědnost vůči dalším generacím“ a další.

Jaký je náš český kulturní příběh (narrative)? Jak ovlivňuje náš přístup k řešení klimatické změny?

Jaké posuny se dějí v kulturních příbězích kolem nás? Jaké bychom chtěli vidět a vytvářet?

JAKÝM PROCESEM PROCHÁZÍ PŘIJETÍ ZMĚN

Teze Simona Wardleyho říká, že ve společnosti vývoj přirozeně postupuje skrze následující fáze:

Pěkným příkladem je vývoj šroubu a matice:

- **Prototyp** (první model svého typu, novotina) – starověká dřevěná šroubovice
- **Custom built** (postaveno na míru) – středověký šroub, na který pasuje jedna jediná matice k němu vyrobená na míru
- **Produkt** (standardizováno, hojně se používá) – průmyslová revoluce, standardizování dílů, vyrábí se ve větším množství, snadno dostupné na trhu, známé a běžně používané
- **Komodita** (nikoho nepřekvapí, že to existuje) – masová produkce, dnes se jedná o tak běžnou záležitost, že je možné soutěžit v zásadě jen nízkou cenou

Fungovat to bude i pro přijetí nových konceptů fungování a myšlenek:

- **Koncept** – elektřina v zásuvkách
- **Osamocená myšlenka** – testování, první realizace, např. elektrifikace Mahenova divadla
- **Etablovaná myšlenka** – vznik prvních elektráren a rozvodné sítě
- **Akceptováno/komodita** – běžně využíváno

Posun jednoho produktu zpravidla způsobuje posuny dalších. Ve chvíli, kdy máme v zásuvkách běžně dostupnou elektřinu, vznikají elektrospotřebiče, nové zdroje samotné elektřiny a mnoho dalšího.

Může proces postupovat i naopak, o krok zpět? Kdy se z něčeho akceptovaného stává něco neakceptovaného?

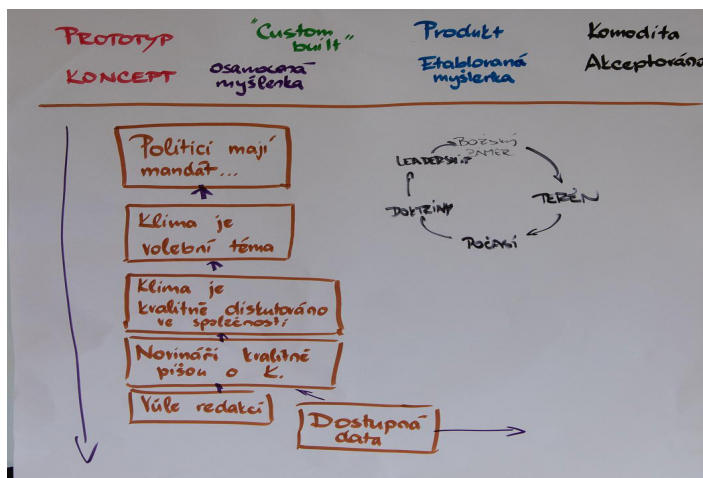
Ondráš: Wardley říká, že jediný směr posunu je zleva doprava. Z hlediska trhu se nelze posouvat zpátky. Ale může nastat vytlačení, nahrazení něčím jiným. Uhlenné elektrárny se neposouvají zpátky, ale jsou vytlačovány novými technologiemi. Nebo například klima skepse se neposouvá zpátky, ale přechází od popírání změny klimatu jako takové k popírání její řešitelnosti.

Vyberte si oblast z mapy (věda, kultura, politika, vzdělávání atd.) a pozorovaný trend (trendy) v poslední dekádě. Určete, v které fázi procesu se nacházejí (koncept, produkt, akceptováno...).

JAK SE DOSTAT K AKCÍM, KTERÉ SE SYSTÉMEM POHNOU

Ondráš: Před rokem jsem byl na konferenci, kde ředitel ČEZu prohlásil: „Jsme technologicky připraveni odstoupit od uhlí do roku 2030.“ Ale chybí politický a společenský mandát.

Rozpracujme, co předchází tomu, aby předpoklad „politici mají mandát“ byl splněn:

Opět se jedná o nedokonalou mapu nebo spíše rozklad, do kterého je možné mnoho doplnit. Ve vybrané lince každopádně sledujeme logickou posloupnost: bez toho, aniž by byl splněn předpoklad A (za A doplňte obsah karty stojící níže v posloupnosti), nebude splněn předpoklad B (za B doplňte obsah karty umístěné nad kartou A).

V rozkladu pokračujeme tak dlouho, dokud nenarazíme na místo, kde si můžeme říct: „Toto mohu posunout.“ Následně hledáme, jaké předpoklady potřebujeme naplnit a jaké nejbližší kroky můžeme udělat, aby se posun stal skutečností.

Vraťte se k tématu, které jste umístili do fázového vývoje. Jaké kroky jsou potřeba, aby se produkt, myšlenka či předpoklad mohly naplnit a posunout do další fáze? Zkuste vytvořit produktový rozklad. (Směr postupu je shora dolů, tedy od velkého vzdáleného cíle po konkrétní kroky.) Ideálně pak najděte někoho, kdo váš rozklad bude moci doplnit z jiné perspektivy a s kým budete moci diskutovat o jednotlivých krocích a jejich posloupnosti.

ZÁVĚREM

Každá mapa je nedokonalá a neúplná. Nebojme se vytvářet více map, zoomovat různé části systému a rozklady překrývat. Můžeme zkoumat, kde se potkávají, doplňují, či naopak rozcházejí. Může nám to pomoci najít nejbližší akce, které lze udělat, případně zjistit, jak můžeme pomoci, aby byly realizovány někým dalším. Mapa nám může poskytnout sdílený jazyk a užitečný nástroj pro vytváření společných strategií dalšího postupu. A to bych české environmentální scéně velmi přála.

ZDROJE K TÉMATU

- Simon Wardley: [Wardley Maps: Topographical intelligence in business](#)
- Mike Berners-Lee: [There is no planet B](#)

V ČEM TÁPEME, CO NÁS PÁLÍ, PRO CO HOŘÍME, V ČEM SE DUSÍME, TOPÍME, ČÍM JSME ZAPLAVENI...

Nejsme si jisti ani naši **lidskou identitou** – tím, čím vlastně člověk na Zemi je, jak se na ní má pohybovat a jak s ní žít. Jaká je vlastně naše identita jako člověka a jaká je identita každého z nás. **Kam vlastně patříme**, s čím sounáležíme a kde se cítíme být **sami sebou** a někdy také **sami a osamělí**.

Chceme si vůbec připustit klimatickou krizi k tělu? Chceme cítit a vnímat, jak Země trpí? Chceme chvíli nebýt jenom já, ale být My, Ona? Chceme si tuto bolest vpustit do těla, aniž bychom sami sobě neubližovali? Aniž bychom se netrýznili? Chceme se nechat roztrhat na kusy všemi těmi nekonečnými aspekty rozpadu? Rozpadu systému? Starého příběhu, starého řádu? Dokud neznáme Nové, je to Nové stále tak Neznámé, a tudíž nejisté, divné, nesrozumitelné. Jako lidé se chceme cítit hodnotní, prožívat své životy smysluplně, v kontextu, v souvislostech a Řádu, v kontaktu s Větším celkem. Ten v tuto chvíli **komplexního Rozpadu** nevidíme. **Ztrácíme Naději**, ztrácíme důvěru v řešení, a tedy i akci. Vede nás to k pasivitě, vyhoření, rezignaci, sebedestruktivním, sebepoškozovacím a až sebevražedným tendencím. Chceme zničit to staré, nevyhovující. Jen to často vnímáme příliš doslovně. Vede nás to k hledání spiritu (uvolnění) v alkoholu a drogách, namísto Spiritu skutečného (palčivou prázdnotu, bezednou hlubinu duše zaléváme Ohnivou vodou!) a pohybujeme se v neuhasitelné žízni. Můžeme se uvolnit jinak než v hospodách? Můžeme překročit hranice humoru jako jakéhosi bezpečného mezikroku mezi tady a tam? Můžeme alespoň někdy otevřít hlubinu touhy po spojení, přestože nevíme, jakou podobu toto spojení může mít?

Pokud mluvíme o změně paradigmatu jako o něčem „tam“, „venku“, „ve světě“, je to pořád v jakési bezpečné vzdálenosti zdánlivé objektivity. Ale! Pokud se změna odehrává v nás a trhá naše staré rutiny na kusy, bojíme se. Nechceme to, vyhýbáme se tomu. Vyhýbáme se „tady a teď“, protože „později“ je vždy jakousi nadějí, přestože víme, že falešnou. Smrt je něco, co má přijít, ale nikdy ne teď, vždy až potom. Jsme ochotni o svém potenciálu smrti a o potenciálu smrti Země mluvit tady a teď? Jsme schopni se na smrt v jakémkoli rozměru připravovat už dnes, už teď? Dobrovolně?

JAK VYTVÁŘET KULTURU PRO KONTAKT S NEZNÁMÝM

Neznámé přichází ve svém vlastním rytmu času, neplánovaně. Neznámo je **Kairos** (hloubka času), ne Chronos – pohled na hodinky. Prostor, čas, místo i způsob projevu a procesu vyjevení si Neznámé vybírá samo. Je jen na nás, zda ho uslyšíme

a vnímáme. Přichází v nejméně očekávatelných chvílích. O přestávkách, v mezích, v neplánovaných setkáních, v náhodách, ve změnách struktur a programů.

Tato podoba Neznáma nás ani nevede k tomu udělat pro něj místo a myslet na něj v programu našich setkání. Každé „hození vidlí do připravované akce“ může být vnímáno jako sabotáž, nepřátelství a nesouhlas. Každé „hození vidlí do hnoje (kompostu)“ zapáchá. Nechce se nám v tom hrabat. Nechce se nám čichat smrad. Kompost či hnůj je trochu smradlavý prostor pro imaginaci. Pro imaginaci možného v nemožném, nemožného ve známém.

Omezená imaginace naráží „hlavou“ do zdi, protože hlavou zeď neprorazíš. **Imaginace není hlava, rozum. Imaginace je celost naší lidské zkušenosti.** Imaginace není bezbřehé fantazírování, vzdušný brainstorming bez ukotvení Země. **Skutečná imaginace se opírá o Zemi, tedy o tělo.** Skutečná imaginace vychází z našich smyslů, ale v určité chvíli je dokáže překročit. Ne přeskočit, utrhnout se ze řetězu, z vazby na Zemi a tělo. Skutečná imaginace má povahu tady a teď, povahu místa a času, tedy jejich vztahu.

ZMĚNA VE FORMÁLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ O KLIMATICKÉ ZMĚNĚ

*Záznam z diskuze, kterou vedl Petr Daniš
Zpracovala Soňa Perglerová*

Téma **změny ve vzdělávání o klimatické změně (KZ) ve školství** inicioval Petr, který vnímá aktuální potřebu hlubší vzájemné diskuze o tom, jak by měl do budoucna vypadat koncept **klimatické výchovy pro ZŠ a SŠ**. To podle něj představuje velkou výzvu, neboť je potřeba, aby bylo téma co nejdříve akceptované, rozšířené a považované za prioritu a aby vzniklo obecné povědomí o tom, že koncept klimatické výchovy se vyvíjí správným směrem. Jedna organizace nedokáže změnu uskutečnit sama, ani mnoho menších organizací paralelně vedle sebe. Změny dosáhneme pouze v případě spojení a společných kroků. Měl by tedy vzniknout **společný projekt**, v němž nebude dán lídr ani nebude stanoveno sebeřízení. Prozatím však jeho podoba není vyjasněna a bude záležet na dalším vývoji. Jako dobrý příklad Petr uvedl koncept učení venku, kdy za takřka tři roky se toto téma stalo obecným a dostalo se do širokého povědomí.

Petr dále uvedl **bariéry** realizace klimatické výchovy, které vnímá v běžné výuce: **málo času učitele** (náročné téma pro přípravu a zároveň není volný prostor v rámci ŠVP), **organizace výuky** (45 minut je pro některá témata a styl práce překážkou), **chybí mezioborový dialog, neporozumění tématu učitelů** (velmi mnoho zdrojů, ale roztříštěných, špatně se mezi nimi orientuje), **kontroverzní téma** (možný nesouhlas rodičů, kolegů, ředitelů – chybí legitimizace tématu), **nevhodné a neefektivní strategie** používané učiteli (při expertním pohledu zvenku).

K bariérám definoval ještě dvě **metabariéry**. První je **absence zkušeností učitelů a sebedůvěra učitelů o KZ** (nikdy to nevyzkoušeli, nikdo je to neučil a mají z toho obavy). Avšak jakmile se tohle posune, ostatní výše uvedené bariéry se stanou překonatelnými. Učitelé si najdou nové strategie, jak s bariérami pracovat. Druhou metabariérou je **chybějící účinná podpora učitelů**. Potřebují získat zkušenosti a sebedůvěru, a proto je nutné **vytvořit systém důvěry a učení**.

Jádrem bloku byla diskuze o **čtyřech tematických okruzích, které se vzájemně prolínají** (I. podporujeme učitele; II. vytváříme trend; III. spojujeme se; IV. měníme systém).

I. PODPORUJEME UČITELE

- Podporu učitelů lze provádět na několika úrovních – tvorbou **výukových materiálů, lekcí, metodik, videí, výukových programů na klíč**, pomocí programů zaměřených přímo na studenty (partnerské dialogy se studenty). Tyto stavební kousky by měly být volně k dispozici, například v nově vzniklé **databázi programů**.
- Napříč diskutujícími byla vyjádřena podpora vzniku **hlavního informačního kanálu**. Nově vzniklý web (propojený s databází programů) by fungoval jako **rozcestník**, na kterém by se vyskytovala mimo jiné i nabídka seminářů a školení pro učitele (prezenčně i online), možnosti mentoringu, konzultací, zapojily by se již vzniklé online podpůrné skupiny (případně by se utvořily nové), k dispozici by byly i další odkazy na literaturu, o novinkách by informoval newsletter apod.
- Zásadní je **sdílet zkušenosti a dobrou praxi**, sdílet tipy a triky, jak překonávat bariéry. Web by mohl sloužit i jako nástroj pro podpůrnou síť učitelů (konference, skupiny na sociálních sítích, diskuzní fóra atd.). Dobrou praxi je rovněž „nasvítit“ některé schopné a zkušené učitele (vzájemné obohacení).
- Další diskutovanou otázkou byla **průřezová témata, požadavky a výtahy z RVP, legitimizace obsahu učení**, obranné strategie a argumenty. Je žádoucí pojmenovat **účinné cíle a strategie**.

II. VYTVÁŘÍME TREND

Z tématu je potřeba **udělat trend**, a to skrze jeho **mediální přítomnost**, psaním kvalitních článků, tiskových zpráv apod. Odborné knihy taktéž tématu dodají větší **legitimitu**. Vhodnými nástroji jsou i setkání – besedy pro veřejnost, s novináři, audiovizuální spoty, PR videa, streamy s krátkými videi, ve kterých je slyšet hlas studentů, třeba i přímo z výuky, stejně jako zapojení influencerů (známé osobnosti, studenti, učitelé). Je potřeba dát si pozor při žádosti o záštitu například ministerstva, aby nevznikl protitlak či protikampaň.

III. SPOJUJEME SE

Jak přizvat ještě více lidí a organizací, abychom se posouvali? Ideálně skrze několik platform, jako jsou **sítě učitelů** (fóra, skupiny atd.), **organizací** (rozšiřování, informovanost), **lektorů** či **konferencí**. S pomocí učitelů pak hledat další spojence a místní podpůrné komunity. Diskutovali jsme taktéž o roli Klimatické koalice, zda má capacity spojovat (otázka kontroverze, kontraproduktivity). Pro další rozvíjení tohoto okruhu bude potřebná další diskuze o tom, jaká je vhodná značka. Pomoci by mohly rešerše, které by zjistily, zda existuje podobné uskupení v zahraničí a kde brát další inspiraci.

IV. MĚNÍME SYSTÉM

Měnit systém znamená dlouhodobé a vytrvalé úsilí, které by mělo zahrnovat například **další mapování bariér**, **lobbování na úrovni MŠMT** (zahrnutí do příští strategie + posílení klimatu v RVP), **hledání opinion makerů a influencerů**, zaměření na policy makery, koordinátory klimatické výchovy a **hlubší komunikaci se zřizovateli** (města). Je třeba získat pro věc různé skupiny (například Eduin, Občankáři), na úrovni vzdělávacích organizací formovat vzdělávací politiky, **vzdělávat budoucí pedagogy**, spolupracovat s vysokoškolskými učiteli na pedagogických fakultách nebo také **udržitelně přetvářet prostředí na školách** (jídelny, školní zahrady, infrastruktura).

V současné době se pracuje na vzniku **policy paperu**, který bude představovat doporučení státu **pro rozvoj klimatické výchovy** (strategie, doporučení, cíle atd.). Bude to krátký úderný výtah na pomezí popularizace a politického dokumentu.

Tímto blokem jsme se sice na semináři Open space rozloučili, ale všichni účastníci vnímali potřebu toto **téma dále rozvíjet** a přinášet i na jiná fóra a setkání. Diskuze

byla pouze úvodním výkopem, na který navážou další. Na závěr jsme identifikovali **otázky**, které zůstávají otevřené, ale měli bychom se nad nimi všichni zamyslet a zkusit hledat odpovědi:

- **Co tomu můžeme my nabídnout?**
- **Známe někoho, kdo by chtěl a mohl dělat hlavního koordinátora?**
- **Máme finanční zdroje nebo víme, kde je získat?**
- **Kdo by se měl zapojit?**

Zkusme tedy hledat odpovědi ve svých organizacích a kruzích, a šířit tak povědomí o koncepci klimatické výchovy dále.

the 1990s, the number of people in the UK who are employed in the public sector has increased by 1.5 million, from 2.5 million in 1980 to 4 million in 1995. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major provider of social services, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.